

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ ІМЕНІ А. В. НЕЖДАНОВОЇ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

МУРАВСЬКА Ольга Вікторівна

УДК 781.033:782

**ВПЛИВ СХІДНОХРИСТІЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЄВРОПЕЙСЬКЕ
МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі теоретичної та прикладної культурології Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової (м. Одеса).

Науковий консультант:

доктор мистецтвознавства, професор
Маркова Олена Миколаївна,
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової,
завідувач кафедри
теоретичної та прикладної культурології

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор
Гуменюк Тетяна Костянтинівна,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського,
проректор з навчально-виховної роботи
(м. Київ)

доктор мистецтвознавства, професор
Рощенко Олена Георгіївна,
Харківська державна академія культури,
завідувач кафедри теорії та історії музики
(м. Харків)

доктор культурології, доцент
Яковлев Олександр Вікторович,
професор кафедри естрадного
виконавства
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв (м. Київ)

Захист відбудеться 26 квітня 2018 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.

Автореферат розіслано 23 березня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук

В. В. Карпов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Питання духовної інтеграції людства завжди так чи інакше було пов'язане з релігією, яка, за О. Шпенглером, в свою чергу складає підстави культури як «продукту людського духу» («Занепад Європи»). Актуальна для християнської духовно-культурної традиції минулих епох ідея протиставлення «Схід – Захід» на сучасному етапі отримала нове тлумачення. В одній зі своїх промов папа Іоанн Павло II, перефразовуючи слова В. Іванова, назвав обидві християнські традиції «двома легенями Європи». Подібне розуміння позначеної дихотомії обумовлює пошуки їх спільного коріння, дослідження генези, що сягає, зокрема, культурної спадщини Візантії та її безпосередніх історичних спадкоємців.

Візантійський культурний феномен і сполучена з ним традиція його патріархально-ортодоксальних засад стали об'єктом широкого художнього і наукового осмислення в контексті поставангардних переваг, що викликали в популярній сфері захоплення грецько-болгарською-ірландською фольклорною і, в цілому, старохристиянською спадщиною.

Візантія і створене в ній багатство освітніх, творчо-будівельних, віросповідних інтенцій, склала початок і каталізуючий стимул історичного поступу і розвитку європейської культури. Переїнята від філософів-раціоналістів XVIII ст. критика середньовічного «мракобісся» спрямовувалася, насамперед, на Візантію і національну церковну традицію Франції. Тому діалог культур, про який так багато і плідно йдеться сьогодні, прийнято було обчислювати в послідовності «європейський Захід – європейський Схід», забуваючи про історичну місію старохристиянської Візантії, що визначила подальші кроки розвитку європейського культурного простору у цілому.

Разом з тим, визначена диференціація культурних традицій не виключає їх внутрішнього духовного взаємозв'язку і взаємовпливу. Відкритість слов'яно-візантійської культурно-історичної спадщини створює реальні можливості для її активної участі в загальноєвропейському і світовому діалозі культур, і прикладів інтеграції такого роду є досить багато. Це і суттєва роль візантійської духовної культури й «образу світу» в становленні західноєвропейського раннього Середньовіччя (галльська, мосарабська, кельтська духовні традиції); і «серія» середньовічних «ренесансів» (Каролінгського, Оттонівського, ренесансу XII ст. та ін.); і значимість східнохристиянського культуротворчого чинника у формуванні ідей західноєвропейського Відродження; і «резонансність» феномена двох хвиль «кельтського ренесансу» в культурно-історичній традиції Заходу Нового й Новітнього часів; і значимість в ній патріархально-ортодоксальних ідей, що склали генезу культури реставраційного і постреставраційного періодів (ампір, бідермаєр та їх національні аналоги в європейській культурі); і феномен «Оксфордського руху» і споріднених з ним явищ у XX ст. тощо.

Осягнення західнохристиянських культур і цивілізацій, етапів їх історичного становлення в протистоянні і, водночас, в усвідомленні їх генетичної спорідненості зі Сходом (східнохристиянське коріння Галлії, Британії, Іспанії; історичні шляхи взаємодії візантійської і західноєвропейської цивілізацій в епоху Середньовіччя та ін.) стало парадигмою наукових культурно-історичних досліджень І. Тена, включно з подальшими розробками М. де Унамуно, О. Шпенглера, М. Гумільова та їх послідовників. Водночас, процеси взаємодії та взаємовпливу культур, базовим механізмом яких виступає соціокультурна комунікація, що забезпечує формування зв'язків, регулювання культурної сфери людства, трансляцію соціокультурного досвіду, є актуальними і для сьогодення.

Стилістичні показники позначених явищ західноєвропейської культури у всьому різноманітті їх художніх проявів, в тому числі і музичних, генетично висхідних до східнохристиянської патріархальної традиції, а також до ідеї «Господнього Домобудівництва» як істотно духовного і культуротворчого чинника, – все це в сукупності становить сьогодні малодосліджену область вітчизняного мистецтвознавства і музикології і визначає актуальність теми представленої роботи: **«Вплив східнохристиянської культури на європейське музичне мистецтво XIX-XX століть».**

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертації, узгоджена з планами робіт кафедр історії музики і музичної етнографії, теоретичної та прикладної культурології, відповідає змісту Перспективного тематичного плану науково-дослідницької діяльності Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової на 2012 – 2016 роки (протокол № 7 від 7 березня 2012 р.), зокрема, з темою № 12 «Культурологічні парадигми сучасного гуманітарного знання». Тема дисертації – «Вплив східнохристиянської культури на європейське музичне мистецтво XIX-XX століть» була затверджена (протокол № 3 від 22 листопада 2013 р.) Вченою радою Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової.

Формулювання наукової проблеми, нове роз'язання якої отримано в дисертації. У дисертації досліджено важливу для подальшого розвитку галузі мистецтвознавства наукову проблему, що вперше в українському науковому дискурсі охоплює всебічний розгляд східнохристиянської парадигми європейської культури і музики від раннього Середньовіччя до XX ст. З'ясовано, що східнохристиянська традиція найбільш повно концентрується в культурі Візантії, що історично визначена, як базова у культурному будівництві середньовічної Європи, а також як джерело її подальшого оновлення в часи Нової та Новітньої історії, у тому числі у слов'яно-кельтській її пролонгації. На основі систематизації даних наукової літератури щодо східнохристиянського культуротворчого чинника в становленні європейського художнього ареалу пропонується поняття *«патріархально-ортодоксальний»* тип культури, що розуміється у всій різноманітності його жанрово-стильових проявів.

Мета дослідження – висвітлення феномену впливу східнохристиянської традиції на всеєвропейський культурний ареал, що детермінує взаємообумовленість світових культур, зокрема і музичних, де художньо-творче Преображення є символом і образом світу.

Завдання дослідження:

- узагальнити бібліографію щодо культурно-історичної та релігійної специфіки європейського Сходу і Заходу у річищі становлення їх духовно-мистецьких ключових настанов, орієнтованих на ідеї Преображення і Прогресу;

- проаналізувати духовно-філософські та етико-культурологічні рефлексії щодо феномену «Домобудівництва» («Господнього Домобудівництва») як ключової ідеї християнської культури і музики Європи;

- виявити роль східнохристиянської патріархально-ортодоксальної традиції в становленні і розвитку культури і богослужбово-співочої традиції середньовічної Галлії, Ірландії, Британії;

- дослідити східнохристиянські стимули проторенесансних позицій європейської культури і музики Середньовіччя, зокрема середньовічних «ренесансів» і Відродження;

- узагальнити бібліографічну інформацію відносно типології візантійської культури, її богослужбово-співацької традиції як предмета наукового дослідження, історичної хронології поширення візантійського художнього досвіду, а також його ролі у формуванні патріархально-ортодоксального типу культури;

- розробити концепцію парадигми східнохристиянського патріархально-ортодоксального типу культури, його «домобудівного» базису і ролі у формуванні національної та стильової специфіки європейської культури XVIII–XX ст.;

- проаналізувати типологічні якості російської культури, зокрема й музики в контексті успадкування візантійської духовно-мистецької традиції;

- визначити роль ідей християнського «Домобудівництва» і візантинізму в становленні архетипових і типологічних якостей культури і музичного мистецтва Київської Русі та України;

- узагальнити інформацію відносно історії «Оксфордського руху» і споріднених з ним феноменів у відродженні візантизму і пролонгації візантійського концепту в західноєвропейській культурній та музичній традиції XIX–XX ст.;

- дослідити генезу бідермаєра і ампіра в контексті ідей східнохристиянської патріархально-ортодоксальної культури та їх проекції в європейській культурі і музиці епохи Реставрації;

- обґрунтувати роль традицій патріархального візантизму у французькому, українському та російському музичному мистецтві XIX ст., а також у формуванні містеріальної житійно-архетипової парадигми в опері XX ст.

Об'єкт дослідження – східнохристиянська культурна генеза та розвиток європейського культурно-історичного і мистецького мислення.

Предмет дослідження – східнохристиянська культура та її візантійські стимули як детермінанта розвитку європейського музичного мистецтва і культури XIX-XX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють часовий період від раннього Середньовіччя (IV ст.) до XX ст., із урахуванням основних етапів становлення візантійського «образу світу» і подальшого поширення його духовно-історичного досвіду в європейському культурному просторі. Особливо увиразнено період XIX–XX ст., що демонструє зростаючу значимість в західному світі саме східнохристиянського культуротворчого чинника.

Основні географічні ареали дослідження визначені специфікою засвоєння візантійського духовного патріархально-ортодоксального і художнього досвіду в східно-слов'янському (Київська Русь, Україна, Росія) і західноєвропейському світі (Галлія-Франція, Британія, Ірландія, Іспанія, Німеччина) як в епоху Середньовіччя, так і в поствізантійський період.

Матеріалом дослідження є культурно-історична та духовна спадщина Візантії та, за багатьма параметрами визначена нею, релігійно-культурна традиція ранньосередньовічної Європи у всьому різноманітті її проявів, а також музична специфіка богослужбово-співочої традиції Візантії, Галлії, Ірландії, Київської Русі, Іспанії та ін. Матеріалом аналізу стали твори, співвідносні з типологічними якостями різних художньо-історичних і національних «моделей» патріархально-ортодоксальної культури (в тому числі ампіра і бідермаера) в її орієнтації на ідеї духовного «Домобудівництва» і Преображення. У їх числі вокальний цикл «Пасторалі» Ж. Б. Т. Векерлена; оперна творчість Г. Спонтіні і хорова спадщина С. Дегтярьова (ораторія «Мінін і Пожарський») та Й. Козловського (хорові полонези), що репрезентують французьку та українську-російську ампірну традицію першої половини XIX ст.; німецький музичний театр («Ундіна» Е. Т. А. Гофмана, А. Лорцинга, «Вільний стрілець» К. М. Вебера, «Геновева» Р. Шумана, «Гензель і Гретель» Е. Хумпердінка) і духовно-хорова традиція (ораторії Р. Шумана і Ф. Мендельсона) XIX ст., співвідносні з типологією німецького бідермаера як національної моделі патріархально-ортодоксальної культури; поетика музичного театру М. Лисенка («Тарас Бульба») та хорових міні-поем М. Леонтовича у відбитті української духовно-патріархальної і архетипової традиції; оперна спадщина М. Глинки («Життя за царя») і В. Ребікова («Ялинка», «Дворянське гніздо»), С. Прокоф'єва («Повість про справжню людину») у відображенні патріархально-домобудівних підстав української та російської культури; типологія французької ліричної опери («Фауст» Ш. Гуно, «Вертер» Ж. Массне, «Самсон і Даліла» К. Сен-Санса) і «Святий Франциск Ассизький» О. Мессіана у відображенні ідеї Преображення і містеріальної якості, показових для культури Франції в наслідуванні «слов'янського гігантизму» творів О. Скрябіна, І. Вишнеградського, М. Обухова та ін.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс методів загально й конкретно наукового характеру, взаємодоповнюваність яких забезпечила об'єктивність і достовірність результатів дослідження. Тому методологія праці має комплексний характер і базується на поєднанні засад культурологічного, історико-типологічного, герменевтичного, мистецтвознавчого та естетичного досліджень.

Аналіз формування типологічних якостей східнохристиянської культури у її різноманітних національних «моделях» та її еволюційні шляхи в межах європейського християнського ареалу визначає наступні засади дослідження:

- *міждисциплінарний* метод, який є важливою методологічною парадигмою роботи та інтегруючим чинником цілісного осмислення досліджуваного матеріалу, зафіксованого у численних джерелах із різних галузей гуманітарних знань – мистецтвознавства, культурології, філософії, історії християнства, історії світової культури, історії музики та ін.;

- *історико-культурологічний* підхід, зумовлений актуальністю комплексного дослідження культури як середовища буття людини. Пріоритетність візантійського «образу світу» як базису східнохристиянської культури у пропонованому дослідженні дозволяє виокремити типологічні риси патріархально-ортодоксального типу культури та його вплив на культурно-історичну традицію Заходу як у період Середньовіччя, так і в наступні епохи, зокрема на музичне мистецтво XIX-XX ст. Названий принцип дослідження також дає змогу глибше осягнути вплив візантійських духовно-мистецьких та соціо-культурних стимулів на вітчизняну традицію у вимірах духовної культури та державності України. Водночас зазначений підхід дозволяє позначити ті чинники, які сприяють виявленню точок дотику і взаємодії слов'янської і західноєвропейської культурно-історичних і музичних традицій на базі їх східнохристиянської генези;

- на цій основі в процесі дослідження еволюції патріархально-ортодоксальної культури застосовуємо також *генетичний* метод, що дає змогу простежити етапи її формування згідно зі змінністю її характеристик у різних культурних зрізах, зокрема, у середньовічному, ренесансному, в Новий час, а також у вимірах культури постмодерну. Застосування загальнонаукових історичного й логічного методів допомогло відобразити певний алгоритм розвитку названого типу культури та його впливу на музичну класику XIX-XX ст., що декларував канонічність і усталеність традиції, орієнтованої на ідеї духовного Преображення;

- *контекстуально-аналітичний* метод сприяє аргументованому й різнобічному розкриттю заявленої проблематики. В цьому контексті у дисертації проведено докладний аналіз вибраних музичних творів XIX-XX ст. із застосуванням комплексного дослідження матеріалу, причетного до типології ампіру, бідермаєру як стильових «моделей» патріархально-ортодоксальної культури. У дослідженні поетики цих творів використано також *герменевтичний та етимологічний* методи, що дозволяють виявляти їх духовно-сміслові підґрунтя. Аналітичні спостереження над комплексом

музично-виразних засобів заявлених творів спираються на використання *музично-інтонаційного* методу, що є спадковим від Б. Асаф'єва та послідовників його школи.

Теоретичною основою дисертації стало дослідження проблем:

- художньо-історичної взаємодії культур європейського Сходу і Заходу (А. Тойнбі, О. Шпенглер, Ф. Шеррард, В. Шубарт, В. Лосський, архімандрит Іларіон (Троїцький) А. Завадський-Краснопольський, М. Данилевський, М. Бердяєв, Ф. Бродель, В. Зомбарт, В. Холопова, А. Лесовіченко та ін.) з виявленням в них генетики східнохристиянської традиції;

- парадигматики візантійської релігійної та культурно-історичної традиції як генезису культури і музичного мистецтва європейського ареалу (Ф. Успенський, К. Хвостова, В. Бичков, Д. Ліхачов, О. Каждан, С. Аверінцев, В. Ліхачова, В. Личковах, В. Уколова, М. Поляковська, М. Сюзюмов, В. Лазарєв, Г. Літаврін, Ш. Діль, А. Гійу, А. Грабар, О. Демус, Е. Веллес, М. Велемірович, Є. Герцман, С. Сорочан, В. Балух, І. Сахно, Ю. Чорноморець, А. Домановський, Г. Васюк, Г. Колпакова, В. Мартинов, Т. Владишевська, Г. Алексеєва, Ю. Ясіновський, Н. Сиротинська, М. Качмар та ін.);

- патріархально-ортодоксальних стимулів розвитку культури і богослужбово-співочого мистецтва ранньосередньовічної Галлії-Франції (А. Моруа, Ф. Бродель, Фюстель де Куланж, Й. Літлвуд, Ш. Карпантьє, Ф. Лебрєн, С. Лебек, Є. Тельмінов, М. Копосов, В. Шишкін, Є. Шаповалова, В. Карцовнік) і галльської церкви (В. Певницький, Р. Х. Уївер, С. Роуз, О. Ткаченко, О. Катанський, М. Девіс та ін.);

- східнохристиянських підстав культури ранньосередньовічної Ірландії, феномену кельтської церкви (В. Заславський, О. Мілкова, П. Воляк, Є. Старшов, Ф. Корандей, О. Іванова, А. Симонова, П. Сахаров та ін.) і пролонгації цієї традиції в європейській культурно-історичній традиції наступних епох (П. Невілл, М. Діллон, Н. К. Чедвік, Я. Філіп, Т. Пауелл, Г. Біркхан, Дж. Колліс, К. Ж. Гюйнвах, Ф. Леру, Г. Бондаренко, І. Широкова, С. Шкунаєв, С. Цветков, Г. Казакевич, О. Камінська-Маркова та ін.);

- феномена середньовічних «відроджень» та їх візантійського базису (Ш. Ле Гофф, М. Блок, О. Добіаш-Рождественська, О. Бриліантов, П. Біциллі, Й. Хейзінга, Е. Панофський, В. Апель, О. Лосєв, А. Гуревич, М. Андрєєв, Л. Петрушенко, Н. Єфімова, Ю. Холопов, Р. Поспєлова, М. Ненарокова, М. Гаспаров, П. Карпов, П. Малков та ін.);

- візантійських стимулів у становленні духовної культури і музично-історичної традиції Росії (С. Аверінцев, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, Г. Федотов, М. Костомаров, Г. Скотнікова, О. Кочікьянц, В. Савва, С. Домніков, Т. Чумакова, Ю. Савельєв та ін.);

- домобудівно-архетипових якостей культури України (Д. Чижевський, М. Грушевський, В. Храмова, Митрополит Іларіон (Огієнко), І. Шевченко, О. Саган, Є. Харьковщенко, В. Янів, С. Кримський, В. Личковах, Б. Савчук, Ю. Фігурний, А. Фурман, Д. Наливайко, Л. Кияновська, О. Козаренко,

Ю. Малишев, В. Шейко, М. Шлемкевич, В. Шульгіна, О. Яковлев, П. Герчанівська та ін.) та їх пролонгацій в культурі модерну і постмодерну;

- національно-стильової специфіки бідермаєра як носія традицій патріархально-ортодоксальної культури в культурно-історичній традиції Європи в ХІХ ст. (А. Белобратов, О. Іванова, О. Михайлов, В. Раздольська, Д. Сараб'янов, О. Федотова, Ю. Олейнікова, Н. Чупріна, З. Жмуркевич, І. Подобас, Н. Funck, Н. Heussler, Willy Geistmeier та ін.);

- джерелознавства в сфері музичного мистецтва та його духовно-культурологічних чинників (Р. Грубер, В. Конен, К. Розеншильд, Г. Кречмар, Т. Ліванова, В. Мартинов, Е. Уїлсон-Діксон, О. Немкович, О. Маркова, С. Тишко, О. Цалай-Якименко, Л. Корній, М. Черкашина та ін.), які допомагали здійсненню систематизації використаних в дисертації джерел;

- релігійно-міфологічних підстав культури і музики ХХ ст. (П. Флоренський, О. Лосєв, К. Леві-Стросс, В. Медушевський, В. Мартинов, О. Рощенко, Ю. Ясіновський, Т. Гуменюк), істотних для розуміння деяких показових рис духовно-стильових пошуків культури постмодерну, в тому числі в її спрямованості на «поетику тиші», «нової простоти», пов'язаних з ренесансом духовно-виразних ознак східнохристиянської співочої культури.

Наукова новизна роботи визначена результатами, отриманими в процесі вирішення означених вище завдань:

Уперше:

- систематизовано дані наукової літератури щодо східнохристиянського культуротворчого чинника в становленні європейського художнього ареалу з виділенням ідеї Преображення в її релігійно-етичній і мистецькій пролонгаціях;

- позначено специфіку стадій наступності візантійської духовної і культурно-історичної спадщини в європейському ранньому Середньовіччі та подальших історичних етапах;

- на основі значного тезауруса джерел і відповідних досліджень сформовано наукове уявлення про культурно-історичну відмінність європейського Сходу і Заходу, узагальнену у відповідних феноменах Преображення та Прогресу;

- сформульовано концепцію «патріархально-ортодоксальної культури» (на базі феномена «Домобудівництва») як генези європейської культурно-історичної традиції в альтернативах імперсько-монархічної і лицарсько-християнської «моделей» (див. французьку, російську та британсько-ірландську, українську «моделі» засвоєння візантійського культурно-історичного досвіду);

- узагальнено духовно-музичні ознаки названого типу культури, що тяжіють до кантовості, модальності, монодії, псалмодії, а також до раннього культового багатоголосся як складових феномену «простого серйозного співу»;

- обґрунтовано роль Оксфордського, Літургійного рухів і споріднених з ними в пролонгації візантійських духовно-мистецьких стимулів, що живили культуру і музичне мистецтво європейського романтизму і модерну;

- відзначено принципові відмінності втілення візантійської культурно-історичної моделі в державно-будівних і культурних реаліях України та Росії як лицарського республіканізму козаччини та імперськи-монархічного престолонаслідування;

- досліджено музичну типологію ампіру у французькій (Г. Спонтіні) і українській-російській (з українсько-польським корінням) (С. Дегтярьов, Й. Козловський) культурі XIX ст., генетично висхідну до візантійської культурно-історичної традиції;

- подано новий погляд щодо патріархально-ортодоксальної і містеріально-житійно-архетипової парадигматики поезики «Дворянського гнізда» В. Ребікова, «Повісті про справжню людину» С. Прокоф'єва і «Святого Франциска Ассизького» О. Мессіана.

Отримали подальший розвиток:

- обґрунтування східнохристиянських стимулів розвитку європейської культури Середньовіччя та Відродження в тому числі в слов'яно-кельтській «транспозиції»;

- дослідження стильової специфіки бідермаєра як моделі патріархально-ортодоксальної культури в різних національно-жанрових традиціях культури і музики Європи XIX – початку XX ст.;

- жанрово-стильова специфіка українського, російського бідермаєра як втілення патріархально-домобудівної традиції, реалізована в музичному театрі XIX ст. (М. Глінка, М. Лисенко) і епохи модерну (В. Ребіков, С. Прокоф'єв);

- узагальнення духовно-змістових аспектів типології німецького музичного театру епохи Реставрації та французької ліричної опери в річищі архетипових показників патріархально-ортодоксальної культурно-історичної традиції;

- виявлення патріархально-ортодоксальної архетипової моделі української культури у спадщині М. Лисенка, М. Леонтовича та інших українських композиторів.

Теоретичне значення отриманих результатів. Матеріали дисертації мають концептуальне значення для подальшого поглиблення уявлень про східнохристиянську генезу європейської культурно-історичної та музичної традиції. Робота суттєво розширює існуючу джерельну базу для наступних досліджень у цій царині. Запропонована концептуальна модель патріархально-ортодоксальної культури дає можливість дослідити важливі складові європейського культурного ареалу, генетично пов'язаного із східнохристиянською культурою та її візантійськими стимулами. Матеріал дисертації, її основні положення і висновки можуть бути використані в подальших дослідженнях питань теорії й історії світової та української культури. Отримані результати можуть використовуватися в процесі викладання ряду навчальних дисциплін, зокрема культурології, історії мистецтв і художньої культури, історії музики, а також у підготовці монографій, підручників, навчальних посібників, навчально-методичних програм, тематика яких є дотичною до теми дисертації. Дисертаційні

матеріали можна використовувати у наукових розробках із питань медієвістики, історії зарубіжної та української музики, суміжних видів мистецтв. Результати дослідження важливі для застосування у процесі вивчення історії християнської культури та її репрезентантів. Матеріали дослідження стануть у нагоді як при подальших студіях генези східнохристиянської культури та її протовізантійських стимулів, так і у вивченні духовно-музичного спадку та професійної композиторської творчості представників слов'янського культурного регіону (Болгарія, Сербія, Польща та ін.), а також для ґрунтовного осмислення духовних підстав культури і музики постмодерну.

Практичне значення дослідження полягає в можливості його використання в навчальних курсах вищої школи: «Історія культури України», «Музична культурологія», «Історія світової культури», «Історія музики», «Історія української музики», «Літургіка»; у розробці відповідних розділів посібників з історії світової і української культури, доповненні змісту освіти фахівців із культурології, філософії, релігієзнавства, загальної історії та історії музики, літератури у ВНЗ.

Матеріали дослідження впроваджені в навчальні курси: «Історія зарубіжної музичної культури», «Історія християнського мистецтва», «Музична естетика», «Органологія та міфотворчість народів світу», що викладаються на кафедрі теоретичної та прикладної культурології Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової.

Особистий внесок здобувача. Представлена дисертація є самостійною роботою, здійсненою в галузі теорії, історії культури і музичного мистецтва. Висновки й положення наукової новизни здобуті автором самостійно. Зокрема, в культурознавчій обіг введено термін «патріархально-ортодоксальна культура», що узагальнює типологічні якості східнохристиянської культурно-історичної парадигми, генетично пов'язаної з ідеями «Господнього Домобудівництва», Преображення, їх культурним виміром та впливом на мистецьку та музичну класику Європи ХІХ–ХХ ст. Залучені до обігу матеріали з історії «Оксфордського руху», «Літургійних рухів» Західної Європи ХІХ ст. вперше розглядаються у контексті ґрунтовного надбання культури і мистецтва названого регіону. Вперше виділені альтернативи українського й російського візантійства згідно національно-культурних засад лицарсько-республіканістського і імперсько-монархічного мислення. До мистецтвознавчого і музикознавчого обігу введено типологічні ознаки музичного ампіру в його французькій (Г. Спонтіні) та українській, російській (С. Дегтярьов, Й. Козловський) «моделях». В річищі базової концепції представленого дослідження розглядається спадок М. Леонтовича, М. Лисенка, зокрема опера «Тарас Бульба», яка виявляє архетипово-патріархальні, козацько-християнські підвалини української культури, що принципово відрізняють її від російської державно-суспільної та культурно-історичної традиції. Розроблені позиції мистецького втілення концепції патріархально-ортодоксальної культури та її духовно-містеріальних чинників в поезиці музичного театру Франції,

Німеччини, України, Росії XIX ст., а також в оперному спадку В. Ребікова, С. Прокоф'єва, О. Мессіана.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася у формі наукових доповідей на 30 міжнародних і всеукраїнських конференціях: *міжнародних* – «Трансформація музичної освіти і культури в Україні» (Одеса, 2005), «Модернізація мистецької освіти у контексті євроінтеграції» (Одеса, 2006), «Музичні інформаційні технології: досвід та проблема розвитку» (Одеса, 2006), «Трансформація музичної освіти і культури в Україні: традиції і сучасність» (Одеса, 2008), «Ю. Малишев – науковець, поет, філософ, особистість: до 85-річчя з дня народження музикознавця та педагога» (Одеса, 2009), «Музичні інформаційні інновації: досвід та проблеми розвитку» (Одеса, 2009), «Трансформація музичної освіти: Захід – Схід. Великим ювілярам 2009 / 2010 присвячується: пам'яті Ф. Шопена, Ф. Мендельсона, Р. Шумана, Л. Бетховена, П. Чайковського, М. Глинки» (Одеса, 2010), «Музичне мистецтво та наука на порозі третього тисячоліття: Схід – Захід» (Одеса, 2010), «Трансформація музичної освіти і культури: традиція і сучасність» (Одеса, 2011), «Трансформація музичної освіти і культури: традиція та сучасність (Одеса – 2012), «До 100-літнього ювілею заснування інституту музикології Львівського університету: століття львівського музикознавства (Львів, 2012), «Искусство и наука третьего тысячелетия» (Симферополь, 2012), «Одеська композиторська школа в світовій музичній культурі: до 100-річчя Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової та 75-ти річчя Одеської організації національної спілки композиторів України» (Одеса, 2012), «Бражниковские чтения – 2013» (Санкт-Петербург, 2013), «Мухаринские чтения – 2013» (Минск, 2013), «Трансформація музичної освіти і культури: традиція та сучасність» (Одеса, 2013), «Одеській національній музичній академії імені А. В. Нежданової – 100 років» (Одеса, 2013), «Искусство и наука третьего тысячелетия» (Симферополь 2013), «Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід» (до сторіччя Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової) (Одеса, 2013), II Ogólnopolska konferencja doktorantów uczelni muzycznych. Uniwersytet Fryderyka Chopina (Варшава 2013), «Трансформація музичної освіти і культури: традиція та сучасність». Ювілярам 2013-2014 років присвячується (Одеса, 2014), Międzynarodowa konferencja naukowo-artystyczna “Andrzej Panufnik i jego wizja muzyki” (Варшава, 2014), «Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід» (Одеса, 2014), «Трансформація музичної освіти і культури: традиція і сучасність» (Одеса, 2015), «Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід (до 50-тиріччя професійної діяльності доктора мистецтвознавства, професора О. Маркової)» (Одеса, 2015), «Трансформація музичної освіти і культури: традиція і сучасність» (Одеса, 2016), «Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід. До 20-річчя Національної академії мистецтв України» (Одеса, 2016), «Трансформація музичної освіти і культури: традиція і сучасність» (Одеса, 2017), «Музичне мистецтво та культура: Захід – Схід» (Одеса, 2017); *всеукраїнська* – «Герменевтика в науках про дух» (Харків, 2017).

Публікації. Основні положення дисертації викладені в 2-х монографіях (О. Муравська «Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть». Одеса, 2017; Муравська О. Нариси з історії зарубіжної музичної культури. Одеса, 2010), а також в 35-ти (одноосібних) публікаціях (з них 20 – в наукових фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 5 – у наукових періодичних виданнях інших держав та у фахових виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз, 10 публікацій в інших наукових виданнях та збірках матеріалів конференцій).

Кандидатська дисертація на тему «Німецька траурна погребальна музика лютеранської традиції як феномен європейської культури XVII–XX століть» за спеціальністю 17.00.03 «музичне мистецтво» була захищена у 2004 р. в Одеській державній музичній академії імені А. В. Нежданової. Матеріали кандидатської дисертації при написанні докторської дисертації не використовувалися.

Структура роботи. Дисертація складається з анотацій, списку публікацій, вступу, трьох розділів (тринадцять підрозділів), висновків, списку використаних джерел (1201 позиція, з них 35 – іноземними мовами), додатків, до яких включено список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації. Загальний обсяг дисертації становить 636 сторінок, основний – 549 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету та основні завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, подано відомості про їх апробацію та публікації, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ «Ортодоксально-домостроївський базис європейської культурно-історичної та музичної традиції Середньовіччя і Ренесансу» присвячений розгляду східнохристиянської генези європейської культури і музичного мистецтва, зосередженого на широкому семантичному духовно-смісловому спектрі ідеї «Домобудівництва» як ключової тези візантизму і християнської культури в цілому.

У підрозділі 1.1 «Європейський Схід і Захід в руслі становлення ключових духовних і культурно-історичних настанов: історико-бібліографічні аспекти» пропонується аналіз наукової літератури з означеної проблематики. У смисловому полі питання співвідношення європейського Сходу і Заходу та його духовних підстав визначаються базові засади, необхідні для формування національної самосвідомості, конкретної світоглядної позиції, що у сукупності з національними архетипами формують «образ світу» тієї чи іншої цивілізації. Філософський і духовно-релігійний дискурс проблеми «Схід – Захід» має досить давню історію, яка свідчить не тільки про їх принципове розмежування, а й про взаємовплив (див. праці В. Шубарта, О. Шпенглера, С. Булгакова, О. Лосєва, А. Лесовіченка та ін.).

Підсумок інформації з питань протиставлення культурно-історичних надбань Сходу і Заходу свідчить про досить чітко визначені позиції дослідників у вивченні відмінностей зазначених ареалів. При цьому, вирізняється продуктивно-раціоналістичний образ західного індивіда, для якого перетворення матеріального світу складає сенс буття як Прогресу, узагальненого зокрема у феномені «фаустівської культури» (О. Шпенглер), і відповідному типі особистості, що стали предметом дослідження в роботах Є. Немерова, А. Степанової та ін. Антитезою йому виступає східнохристиянський особистісний тип, для якого раціоналізм обумовлений Вірою, а *стрижнем дій є розумова активність Преображення* (П. Флоренський, Архімандрит Іларіон (Троїцький), В. Шубарт, Д. Муза та ін.).

Також у дослідженнях визначені спрямування вивчення в європейській християнській культурі процесів взаємовпливу, взаємодії культурних явищ Заходу і Сходу. І якщо від ХІХ до ХХ ст. ці дослідження були надзвичайно активними у вивченні спрямованості впливу Заходу на Схід, то від ХХ до ХХІ ст., спостерігаємо зворотню тенденцію, а саме – вплив патріархально-ортодоксального Сходу на Захід (див. праці О. Бриліантова, Ш. Діля, А. Завадського-Краснопольського, О. Демуса, А. Грабара, О. Каждана, Е. Веллеса, В. Уколової та ін.).

Підрозділ 1.2 «Ідея “Домобудівництва” як ключова теза християнської культури і музики Європи в спеціальній літературі». У підрозділі акцентовано увагу на смисловій сутності феномену «Домобудівництва» («ікономії»), оскільки пошук спільних духовних підстав названих цивілізацій (Схід – Захід) спонукає звернутися до тих понять в християнстві та поєднаної з ним культури, що стають об'єднуючим чинником різних традицій і, одночасно, вказують на їх східнохристиянську генезу.

Поняття «ікономія» і його слов'яно-російськомовні аналоги («Домострой») в межах християнської культури відрізняються не тільки етимологічною і міфопоетичною ємністю сенсу, але і великою кількістю інших практичних значень, які формувалися в його історичній еволюції, про що свідчить численна бібліографія, сполучена з різними аспектами цього феномену – економіко-господарськими, морально-етичними, релігійно-богословськими і, нарешті, культурно-естетичними, сполученими в свою чергу з феноменом «культури повсякденності» (за матеріалами досліджень Т. Юдіної, Т. Чумакової та ін.).

Узагальненню специфіки ікономії-домострою та їх аналогів в різні епохи європейської історії сприяє ряд літературних пам'яток, богословських праць, а також соціально-економічних трактатів, що в повній мірі розкривають багатоскладову і неоднозначну сутність даного феномену та шляхи його історичної трансформації. Широкий діапазон джерел в даному випадку охоплює і праці давньогрецьких економістів і філософів – Ксенофонта («Домострой»), Арістотеля («Політика», «Етика»), Платона («Держава»), і «Домострой» Кекавмена, що репрезентує візантійський погляд з даної проблематики. Її духовно-християнське осмислення на рівні ідеї

«Господнього Домобудівництва» демонструють богословські праці єпископа Мефодія Олімпійського, Орігена, свт. Афанасія Олександрійського, свт. Григорія Палами («Сто п'ятдесят глав»), свт. Василя Великого («Про Святого Духа»), преп. Максима Сповідника, преп. Іоанна Дамаскіна («Точний виклад православної віри»), Миколи Кавасіли та ін.

Названі трактати, в яких східнохристиянські ідеї сотеріології отримали всеосяжне висвітлення, стали базисом і для аналогічних праць Середньовіччя і Ренесансу в Західній Європі (Заточник з Барі, Єгідій Колона, Франческо да Барберіні, Бальдассаре Кастільоне, Леон Альберті, Фома Щитний, Конрад Мегенбергський та ін.). Появі російського «Домострою» під редакцією Сильвестра передували численні слов'янські джерела, відомі як «Повчання», «Слова», «Ізмарагд», «Златоуст», «Золотий ланцюг».

У східнохристиянському богослов'ї «Господнє Домобудівництво» орієнтоване на ідеї сотеріології, кенозису, синергії, пов'язані з обоженням-теозисом людини, його духовним Преображенням. Істотна роль в позначеному процесі належить співочо-музичному фактору, що визначений В. Холоповою на рівні «духовно-релігійної здатності музики направляти людську душу до з'єднання з божественною іпостассю».

Зазначена специфіка ідеї «Домобудівництва» з її духовно-смысловими і архетиповими якостями становить базис культури, яку позначаємо як *патріархально-ортодоксальну*, сформовану на базі східнохристиянської духовної і культурно-історичної традиції, значущої як для православного ареалу Європи, так і для іноконфесійного європейського Заходу (на рівні культурної ідеї). Представлений тип патріархально-ортодоксальної культури спирається на позначену вище концепцію «Господнього Домобудівництва», «Домострою», що склалася в східнохристиянській практиці, визначивши не тільки духовне цілепокладання людського життя, спрямованого до Преображення, але і в кінцевому підсумку гармонію земного і Небесного при сакралізації-натхненні всіх рівнів людського буття. Архетипами подібного типу культури є **Дім, Сім'я, Батько, Мати, Рід**, в їх християнському розумінні. Істотною якістю даної культури виступає **традиціоналізм**, орієнтований на збереження високого сенсу духовного зразка, першоджерела. Музичними «знаками» подібного роду культури стає опора на типове, загальнозначуще, що веде до нівелювання власне авторської індивідуальної стильової якості, навмисного «спрощення» музичної мови. Актуальною інтонаційною складовою в даному випадку стає церковний обіход в усьому розмаїтті його проявів або його стилізація. Помітною є також опора на сферу прикладних жанрів, які зберігають в сукупності свою духовну генезу на засадах фіксації «великого» – «малими» засобами вираження, бо «явища малого порядку – це не що інше, як грандіозність у згорнутому вигляді» (Л. Смирнов).

Підрозділ 1.3 «Східнохристиянський базис культури і богослужбово-співацької традиції Галлії» підсумовує матеріали з історії і специфіки галльської богослужбової традиції як однієї з найбільш репрезентативних в епоху «Неподіленої Церкви» і висхідної до східнохристиянського

першозразка. Узагальнюючи історико-літургійні, богословські, культурологічні та музикознавчі дослідження з даної проблематики (Н. Малицький, Р. Х. Уівер, В. Певницький, О. Катанський, М. Девіс, Л.-М. Дюшен, В. Карцовнік, М. Кунцлер та ін.), відзначаємо, що історичними обставинами в епоху раннього Середньовіччя було сформоване самостійне відгалуження старохристиянської традиції в Галлії, що співвідносилось з Візантійським православ'ям і водночас було частиною «Неподіленої церкви» у вигляді галльської церкви з притаманним їй нахилом до риторико-гомілетичної «ошатності» Богослужіння і співочої орнаментики в ньому.

Тенденції до поділу церкви, що активізувалися від VIII до XI ст., не призвели до «витіснення» східної відправи Римською обрядовістю (що також виросла з єдності Константинополя і Риму), але характеризувалися залученням напрацювань галльської церкви, що зберегла свою відносну автономію від XIII до кінця XVIII ст. у вигляді Галліканської церкви. Остання визначила самостійний внесок в патріархально-ортодоксальну культуру, підготувавши унікальне явище салонного мистецтва і передумови культури-мистецтва рококо і ампіру.

Аристократичні підстави середньовічної культури, в якій чернечо-лицарська еліта визначала склад мислення і дій всієї маси населення, в традиції Галлії-Франції отримали спеціальну підтримку кельтського християнства, в якому культ аскези і мучеництва, а також високої інтелектуальної підготовленості правлячих кланів складали непорушний авторитет і культурнобудівну основу національної свідомості, виплекану грецько-візантійською спадщиною та збережену вченими-подвижниками середньовічного Марселя і Арелата (Арля).

Предметом дослідження в *підрозділі 1.4 «Духовна специфіка культури і її музичного компонента в середньовічній Британії та Ірландії в зв'язку з традиціями Кельтської церкви»* стає кельтсько-ірландська традиція, яка виступає, поряд з галліканством раннього Середньовіччя, втіленням «давньозахідного Православ'я» (Є. Старшов). З огляду на значимість зазначеного вище східнохристиянського фактора ірландської духовної культури, її внесок в розвиток європейської культурно-історичної традиції Середньовіччя (у відповідності з матеріалами досліджень С. Шкунаєва, Я. Філіпа, І. Широкової, Ф. Корандей, О. Мілкової, А. Симонової, М. Діллона, Н. Чедвік та ін.), а також «пролонгованість» даного вкладу в культурі Нового часу і сучасної епохи, в тому числі і в сфері музичного мистецтва, очевидною стає необхідність узагальнень визначених аспектів духовної культури Ірландії. Підсумовуючи їх, відзначаємо органіку кельтсько-ірландського християнства як співзвучного галльському типу церковності (і ранньохристиянської традиції в цілому), в якому язичницький монотеїзм, містерії присвят, винайдення інструменталізму церковного дзвону, переданого Київській Русі, почесність мучеництва і повага до краси вченості, пізніше – до континентального місіонерства, створили сприятливу основу для хрещення св. Патріком Ірландії і Британії в V ст. Відзначаємо також особливу значимість культури природи і природних сил, що пізніше мала

вплив на український поетичний світ, в духовній активності християн-друїдів у вибудовуванні принципів патріархально-ортодоксальної культурної «моделі», але в якій, більш, ніж в галліканстві, виражена містика Преображення.

Підрозділ 1.5 «Східнохристиянські стимули проторенесансних позицій європейської культури і музики Середньовіччя і Відродження» орієнтований на розгляд в широкому історико-культурному контексті феномена «відродження» (М. Конрад, А. Мез, О. Лосєв, К. Кузнєцов, М. Андрєєв). У дослідженні проблематики взаємодії східнохристиянської культури і західної культурно-історичної традиції Середньовіччя істотне місце займає питання про специфіку так званих «середньовічних ренесансів», зокрема Остготського (V – VI ст.), Каролінгського (VIII – початок IX ст.) і Оттонівського відродження (X ст.), відродження XII ст., а також їх візантійські аналоги – Македонський, Палеологівський ренесанси IX–XII і XIII–XV ст., відмічені явним відродженням на основі християнської культури тих чи інших сторін язичницько-античної цивілізації. Будучи досить яскравими явищами культури Середньовіччя, ці «ренесанси» виявляються вписаними не тільки в культурно-історичний контекст позначеної епохи, але безпосередньо пов'язаними (на рівні генези) і з власне ренесансною культурою Європи XIV–XVI ст., доводячи, таким чином, її складність, неоднозначність і «багатошаровість», «знімаючи» почасти з неї ореол як виключно західноєвропейського культурного явища.

Визначені ренесансні і наближені до них традиції Середньовіччя демонструють якості, генеза яких так чи інакше пов'язана зі світом східного християнства і традиціями патріархально-ортодоксальної культури. Серед них виділяються: культ вченості, прагнення до підвищення освітнього рівня (школи, університети); освоєння не тільки латини, а й грецької мови, що асоціювалася, перш за все, з високою богослужбовою практикою і впроваджувалася в західну мєсу; активна перекладацька діяльність, яка залучила до богословського вжитку західного християнства праці східнохристиянської патристики, що істотно вплинули на його духовно-філософську картину світу і культуру.

Відзначено суттєву роль так званих *Академій*, що об'єднували (нерідко на патріархально-сімейних засадах) інтелектуальних, високоосвічених, енциклопедично ерудованих (для свого часу), універсальних за охопленням знань і діяльності представників еліти, які групувалися, як правило, навколо царюючого монарха і його християнської імперії; генеза даного явища, пов'язана з Візантією і її науково-духовним досвідом, була здатною до запліднення не тільки західного Середньовіччя, але й загалом до безпосереднього передбачення ренесансної культури. Виокремлено також інтерес до античної спадщини, але при безсумнівній домінуючій ролі християнського космосу і адаптації в ньому ідей неоплатонізму, що в свою чергу пізніше визначатимуть духовно-філософську специфіку італійського Відродження XIV–XVI ст. Музично-співацька практика означеної епохи була зорієнтованою на творче засвоєння традицій візантійської богослужбово-

співочої і ладової системи, що виявлялися в тропіюванні, в використанні принципу *varietas*, у витримуванні техніки ісонної-бурдонної контрастної поліфонії в традиціях школи Нотр-Дам-де-Парі, що символізували засади різноманітності в межах непорушного Єдиного.

У другому розділі «Візантійська культура та мистецтво в інтеріоризації європейського художнього феномена і музики» узагальнена інформація про візантійську культурно-історичну модель як базис патріархально-ортодоксальної культури та її проєкції в східно-слов'янському (Київська Русь, Україна, Росія) і західноєвропейському ареалі.

Підрозділ 2.1 «Візантія як предмет наукового дослідження і його музикологічні аспекти» присвячений огляду великої бібліографії з візантознавства і його історії, що охоплює п'ять століть. Виявлення аспектів цієї культури на рівні або безпосереднього впливу, або опосередкованого, але дуже істотного «візантійського сліду» нерідко пов'язане з поняттям «візантизму» («візантинізму») (К. Леонт'єв, Г. Флоровський, А. Малер). Виділені дослідниками різних історичних шкіл якості «візантинізму» (православ'я, воцерковлення культури, держави, філософії і т. д.) орієнтовані на пріоритетну роль східнохристиянського фактора у справі здійснення ідеї «Господнього Домобудівництва» на всіх його рівнях – від конкретної людини, сім'ї, роду до соціуму в цілому і «оцерковлення імперії», що керується принципом «симфонії влад», – і тому можуть розглядатися як базис патріархально-ортодоксальної культури у всьому різноманітті її проявів.

Підсумовуючи розгляд основних етапів розвитку візантознавства і діяльності його репрезентантів, що представляють різні національні історичні школи Європи та Америки, необхідно відзначити, що названа область гуманітарно-історичного знання свідчить не тільки про важливість візантійської культурно-історичної та духовної спадщини в період Середньовіччя, коли імперія ромеїв займала провідні позиції в соціально-політичному та духовному житті Європи і Азії, але і про істотну роль її традицій в наступні періоди світової історії (історія «Візантії після Візантії», представлена в працях Г. Острогорського, З. Удальцової, Г. Курбатова та ін.). Попри всю різноманітність історичних оцінок її традицій, що простягаються від різкої критики до дифірамбів, очевидним є досить стійкий багатовіковий інтерес до історії і духовної культури Візантійської імперії, яку визначаємо (при всіх відповідних застереженнях) як генезу європейської цивілізації Нового часу, що є очевидним не тільки в сфері соціально-політичного життя європейських монархій-імперій, але й у специфіці безпосередньо з ними пов'язаних культурних артефактів та їх релігійно-філософського базису.

Узагальнюючи відомості про ключові фігури і діяльність музичного візантознавства на Заході (Е. де Кусмакер, А. Гастуе, Ж. Б. Тібо, Е. Веллес, Г. Тільярд, К. Хьог, Й. Раастед, М. Велемірович та ін.), відзначаємо істотність їх внеску в розвиток даної науки, який проявився не тільки в збиранні співочих пам'яток, відкритті способів розшифрування їх нотації і публікації, а й в узагальненнях духовно-історичного порядку, відповідно з

якими, при зіставленні співочих систем християнського Сходу і Заходу, виявлено східнохристиянську генезу західної традиції, що багато в чому визначило її специфіку, а також зберігало свою значимість в наступні епохи.

Візантознавство є дітищем наукових пошуків представників країн і націй, що усвідомлювали державно-політичну та релігійно-віросповідну спадкоємність візантійського способу мислення, а це – Франція-Галлія XVI–XVII століть, ранньолютеранська церква і, відповідно, німецько-протестантські антикатолицькі акції, що встановлювали контакти з носіями провізантійських ідей, в тому числі і зі слов'янським світом.

Візантологія розділила шлях релігійної думки в перипетіях світосприйняття Нового часу і Новітньої історії, коли в умовах світського Просвітництва, очолюваного англійськими філософами матеріалістами і французькими енциклопедистами, що схилилися до матеріалізму і атеїзму, художні напрями і пізнання, спрямовані на піднесення пам'яті про православну Візантію, виявилися скинутими прогресистами з висот наукового Олімпу як недостойний предмет. Інерція світоглядного неприйняття значущості візантійської культури досягає апогею в системі мислення XX ст., тоді як Православне Відродження в слов'янському світі в XIX ст. – піднесенню візантології, що відтісняє антивізантізм прихильників еволюційно-прогресистських поглядів на сутність історичного буття людей і включає візантологічні розробки в русло гуманітарно-філософського і духовного освоєння світу і людини (В. Васильєвський, Н. Кондаков, О. Скржинська, М. Сюзюмов, В. Лазарєв, С. Аверінцев та ін.).

Постмодерн кінця XX – початку XXI ст. створює умови для піднесення візантиністики, в тому числі й в Україні (С. Сорочан, А. Домановський, В. Балух, В. Чеканов, Д. Муза, Ю. Ясіновський), у паралель із розробками в мистецтвознавстві, культурології-антропології, історичній науці в цілому позицій ренесансних проявів в Середньовіччі та рококо, як явища аристократичної культури і мистецтва самозначущого естетизму, бідермаєра як явища Реставрації, символізму і неосимволізму в повноті виявлення ідентичності його метода з релігійним досвідом.

Підрозділ 2.2 «Візантійський “образ світу”, його музичні підвалини і роль у формуванні патріархально-ортодоксального типу культури» присвячений узагальненню духовно-типологічних якостей візантійської культури, що склали базис патріархально-ортодоксальної культури. Візантія репрезентувала класичний зразок «християнської імперії», онтологічною основою існування якої на всіх рівнях виступали засади ікони, мімезиса-наслідування, орієнтовані на модель Царства Божого і духовні принципи його буття. При цьому прийняття властивої йому ідеї ієрархії в умовах земної імперії одночасно передбачало рівність усіх віруючих перед Божественним духовним законом, незалежно від їх соціального стану. Основний духовний і соціально-політичний принцип існування візантійської імперії висловлювався в ідеї «симфонії влад», як гармонійного союзу духовного і світського начал, що виступав гарантом порядку-євтаксії як однієї з базових цілей «Домобудівництва» християнської імперії.

Орієнтація на Божественний «прообраз» визначила базову роль **традиціоналізму і канонічності** як головних якостей не тільки господарсько-політичного та соціального життя Візантії, але і її «благословенно консервативної» культури (І. Лозова), в межах якої «традиція сходила до суті», в той час як «досвід – тільки до феномену» (О. Каждан). Її специфіка визначалася не тільки літургійно-теургічними якостями, орієнтованими на ідею синергії і духовного Преображення індивіда, і домінуючу роль канону, традиції і звичаю, а й опорою на смислове значення таких патріархальних архетипів, як Дім, Сім'я, Рід і т. д., кожен з яких знову-таки співвідносився з Божественним першообразом. Подібний охоронно-консервативний підхід, висхідний до ідеї «Домобудівництва», християнська концепція якого склалася саме в Візантії, характеризується сакралізацією-спіритуалізацією всіх рівнів буття людини – від повсякденного до репрезентативно-імперського, оскільки «лад буття – від Бога, уклад побуту – теж від Бога» (С. Аверінцев).

Орієнтація на базисну роль сакрально-духовних ознак культури багато в чому визначала якості морально-етичного та поведінкового стереотипу особистості людини – громадянина імперії ромеїв як «оцерковленого» типу державності. У ролі духовного ідеалу в даному випадку виступали не тільки герої біблійної історії, а й християнської агіографії. Візантійський «храмовий синтез мистецтв» (П. Флоренський) характеризується домінуючою роллю співочо-музичної якості, представлені концепцією «ангелогласного співу», численні форми якого були доречними не тільки в церковній практиці, але і в побуті, що певною мірою, нівелювало диференціацію світського і духовного музичного начал, наголошуючи на пріоритетному значенні саме духовного.

Системний циклічний принцип організації візантійської богослужбово-співочої системи, представлений осьмогласієм, успадкований Заходом ще в період раннього Середньовіччя, уособлює собою не тільки «єдність молитви, життя і співу» (В. Мартинов), але й ідею Вселенського Порядку як визначальну мету буття конкретної людини і християнської імперії в цілому. Принцип «канону-порядку» реалізується в візантійській церковно-співочій традиції (так само як і в інших, похідних від неї) через феномен **модальності**, що стає втіленням принципу різноманітності в межах онтологічно заданих і апробованих духовно-житійною і богослужбовою практикою інтонаційних типізованих «моделей» (гласів, модусів, іхосів). Ідеальною формою репрезентації цього стає **монодія**, де реалізується властиве модальності домінування мелодико-лінійного мислення, що проявляється пізніше, в поліфонічній практиці наступних епох.

Підрозділ 2.3 «Українська і російська культура у спадкуванні візантійського “образу світу” і ідеї “Домобудівництва”» орієнтований на розгляд особливостей втілення візантійської духовно-історичної традиції в культурних реаліях України і Росії. Сукупність наведених в даному підрозділі матеріалів щодо характеру сприйняття візантійського «образу світу» і його культури в названих регіонах дозволяє зробити наступні висновки.

З одного боку, територіально-історична близькість і контактність названих країн свідчать про ряд моментів, які об'єднують їх в процесах засвоєння даної традиції. У їх числі виділяємо: домінуючу роль східного християнства (Православ'я) і його богослов'я, орієнтованого на ідеї «Господнього Домобудівництва», синергії, кенотизму в процесах духовного Преображення індивіда (мікрокосмосу), що зберігали значимість протягом багатьох століть на протигагу «західному активізму» і ідеям Прогресу. Також вирізняємо вкоріненість уявлень про світ (макрокосмос) як втілення Божественної гармонії і про пріоритетну роль в ньому духовних законів, що діють у всіх сферах людського буття – від сакральної-літургійної, офіційно-придворної – до повсякденно-побутової. «Побут, пронизаний релігійністю», «перетворення побутових сцен в ритуал», «влаштованість-у-бутті» і т. д. – все це визначає роль традиції і канону, як домінуючих рис культури. Підкреслюється також усвідомлення людської «меншості» (в християнському розумінні) перед Богом, але в поєднанні з синівським Його шануванням, що визначає провідну роль архетипів Дому, Сім'ї, Роду, Землі і родинних засад, що об'єднують Небесний і земний світи в концепції «Домострою». Акцентується істотна роль богослужбово-співочої традиції, її генези і засади організації, що безпосередньо походять від Візантії і, своєю чергою, сприймаються не тільки як джерело формування в майбутньому музичного професіоналізму, але й як засіб духовного перетворення людини.

З іншого боку, досвід України і Росії свідчить про принципову різницю форм засвоєння візантійської східнохристиянської традиції, зумовленої історичними шляхами розвитку названих країн і народів, що дозволяє говорити про *дві «моделі»* патріархально-ортодоксальної культури, актуальні не тільки для України і Росії, а й для інших європейських країн (Франція, Польща, Ірландія, Британія тощо), чия державність і духовно-релігійна традиція на ранніх етапах свого становлення також була безпосередньо пов'язана з Православ'ям, що зберегло свою значимість, при всіх конфесійних корективах, на рівні «культурної ідеї».

Росія успадковує від Візантії імперську державність, пов'язану з ідеями «симфонії влад», імперії як мімезиса Небесного світу на чолі з фігурою імператора (царя) як Божого помазанника (умоглядно рівнозначного Богу) і відповідної вселенської месіанської ідеї, трансформованої в концепцію про Москву як третій Рим. Сказане визначає значиму роль в даній «моделі» не тільки понять «традиція», «канон», «порядок», а й «ієрархія», генеза якої зводиться до Небесного прототипу. Монархічно-імперські засади обумовлюють домінування єдиного православного вчення, неприпустимість інших концепцій (єресі) і панування принципу «наднаціонального універсалізму». Відповідно, людина з усім комплексом його духовних якостей мислиться тут як складова частина даної духовно-державної системи. Однією з найбільш яскравих культурно-стильових форм фіксації позначеної традиції виступає типологія «ампіру» як імперського стилю. Сутність подібної культурно-історичної «моделі» може бути, відповідно, визначена як **ортодоксально-імперська**.

Історичні шляхи розвитку України (згідно з працями Митрополита Іларіона (Огієнка), М. Костомарова, Дм. Чижевського, М. Грушевського, І. Шевченка та ін.) демонструють іншу «неімперську» «модель» державно-духовних пріоритетів, в межах якої, в різні історичні періоди, в ролі домінуючих виступали родово-сімейно-общинні або республікансько-лицарські типи соціальної організації (Козацька республіка, «Гетьманат»). Монархічна імперська державність, що асоціювалася з символами насильства, зла, порушенням Божественних законів, була неприйнятною. Натомість, істотною була роль традицій раннього християнства (в його додержавних формах буття), що апелювали до рівності всіх народів перед Богом.

При цьому традиції Православ'я нерідко вступають у взаємодію, як з національними дохристиянськими архетипами, так і з іншими конфесійними традиціями, про що свідчить феномен «Київського християнства» (О. Саган, Є. Харьковщенко), а також «етноконфесійний синкретизм» українського Православ'я. Відсутність самостійної державності у важливі історичні періоди буття України обумовлює особливу значущість в її «картині світу» «малих спільнот» – Сім'ї, Роду, «громади», «товариства», мислимих в духовно-сімейних, патріархально-матріархальних категоріях, визначених заповідями православного вчення. Відмінними рисами людини в подібній системі виступає, поряд з простотою, скромністю, інтровертністю, прагнення до безпосереднього спілкування з Богом, кордоцентризм, софійність. У культурі, відповідно, неприйнятним є ампір, що співвідноситься з державно-ієрархічним офіціозом. Натомість затребуваними стають різноманітні форми національного мистецтва, співвідносні з фіксацією «великого в малому», що дозволяє визначити подібну культурно-історичну «модель» як **общинно-архетипову**.

Підрозділ 2.4 «“Оксфордський рух” і споріднені йому феномени у відродженні візантійства і пролонгації візантійського концепту в західноєвропейській культурно-історичній та музичній традиції XIX-XX ст.» узагальнює матеріали з історії «Літургійних рухів» в Західній Європі (О. Руссо, В. Вукашинович, Т. Супрун, М. Стецкевич та ін.), орієнтованих на відновлення-відродження її духовних традицій, висхідних до епохи «Неподіленої церкви». Наведений огляд християнських рухів XIX–XX ст. («Літургійний рух», старокатолицтво, «Оксфордський рух», ідеї «Західного православ'я» І. Овербека тощо), свідчить про інтенсивність духовно-християнського життя Західної Європи, а також про значущу роль у згадуваних процесах східнохристиянського фактору. При цьому, конфесійне розмаїття названих явищ духовного буття об'єднує прагнення до перетворення духовно-літургійного життя європейського співтовариства, при домінуючій ролі відродження релігійних традицій і цінностей стародавньої Церкви епохи «Нерозділеного християнства», що співвідносяться з православ'ям.

Природним наслідком подібних процесів стало відродження доримської християнської обрядовості (галльської, кельтської, мосарабської

та ін.), що зумовило, в свою чергу, наукове вивчення стародавніх богослужбово-співочих традицій та їх специфіки. Подібного роду ренесанс містико-літургійної «теургічної» якості християнської богослужбової практики зумовив і повернення до традиціоналізму в його високому духовному розумінні, що позначилося на специфіці музичної творчості представників цієї епохи, в межах якої індивідуалізм авторського самовираження, що домінував у культурі романтизму, поступається місцем процесам нівелювання даної якості, обумовленим залученням до відроджуваних духовно-музичних цінностей «простого серйозного співу» і сакрального «храмового синтезу мистецтв».

Третій розділ «Ідеї патріархально-ортодоксальної культури в становленні музики XIX-XX століть» демонструє проектування позначеного типу культури в європейській музично-історичній традиції останніх двох століть та її стильових відбиттях. Канонічність і традиціоналізм, властиві даному типу культури, відповідно, диктують установку на апелювання до типових, загальнозначущих засобів музичного вираження, які зберігали актуальність в різні епохи не тільки в релігійно-співочій практиці, але і в художньо-музичній. В даному випадку мова йде про культову **монодію, кант і псалмодію**, що об'єднують східну і західну співочі традиції східнохристиянським генезисом і безпосередньо пов'язані з феноменом християнського «простого співу», показового для різних конфесійних традицій. Їх доповнює апелювання до певних форм багатоголосся, генетично висхідних до епохи «Неподіленої церкви» (ісон, строчний спів (рос. «троестрочие»), органум, дискантова техніка школи Нотр-Дам та ін.), а також до відповідних принципів розвитку подібного інтонаційного матеріалу (варіантність-варіаційність, модальність). Орієнтація на домінуючу роль заданого першоджерела багато в чому визначає спочатку анонімність даного мистецтва, пізніше – нівелювання власне авторського начала, що стає «знаком» корпоративності-соборності як однієї з показових якостей патріархально-ортодоксальної традиції.

Підрозділ 3.1 «Ампір як художньо-стильова модель патріархально-ортодоксальних ідей в європейській музиці епохи Реставрації» представляє підсумок матеріалів з типології ампіру як стилю, що наслідує не тільки давньоримську, але, перш за все, християнсько-візантійську соціо-культурну і світоглядну модель, узагальнену в феномені Наполеонівського і Олександрівського ампіру (О. Федотова, В. Турчін, А. Гайдамак, Л. Бедретдінова), якості яких проектуються на музично-театральну спадщину Г. Спонтіні («Весталка»), хорову творчість С. Дегтярьова (ораторія «Мінін і Пожарський») і хорові полонези Й. Козловського. Український-білоруський культурний базис останніх зумовив найбільш альтернативні до французького витоку риси російського ампіру.

Узагальнюючи поетику «Весталки» Г. Спонтіні, що представляє ампір як осередок відповідних стилістичних прагнень французької культури початку XIX ст., необхідно відзначити, що наполеонівським мілітарним волюнтаризмом вибудована вертикаль «Імперія – герой – Новий (імперський)

Порядок» відверто апелює до язичницьких нормативів Риму, водночас вводячи художньо апробовані аналогії до християнської містеріальності мучеництва, чудово відстороненого Згори. Жанрова декларація «ліричної трагедії» вказує на тотальну омузикаленість сценічної дії, що тим самим підносить до рівня високого жанру концепцію революційної «опери порятунку», трьохактна структура якої є солідарною з «пропасіонними» реформованими операми К. Глюка і позначає композиційне ціле творів Г. Спонтіні. Типологізація тематизму, що вибудовується, в основному, в узагальненні оперно-театральних напрацювань європейської сцени, спирається, в тому числі на семантику терцових мелодійних параллелізмів кантової традиції, які знаменують духовні підстави музичних узагальнень, а також представляють бурдонні фактурні утворення, що мають глибокі підстави в традиціях церковності Франції і які в секуляризованому прояві фактури музики драматичних сцен символізують етичне підґрунтя сюжетних позицій.

Ампірна якість поезики парадних полонезів Й. Козловського (композитора білорусько-польського походження) формувалася на перетині типологій двох жанрів, що втілювали імперську ідею, – гімна, що мав генетичне духовне коріння в християнській богослужбово-співочій традиції, у віватному і панегіричному канті петровської епохи, та полонеза, який генетично також походив від християнської традиції богослужбової ходи, що пізніше стає знаком сакральної якості стилю імперської придворної культури (ампір).

Узагальнено жанрово-стильову специфіку ораторії «Мінін і Пожарський» С. Дегтярьова (генетично пов'язаного з культурою України), її спрямованість на стильові якості Олександрівського ампіру, як моделі патріархально-ортодоксальної культури. Відзначено, що текстова і образно-смілова специфіка цієї ораторії, звернена до одного з найпопулярніших для даної епохи історичних сюжетів, орієнтована на ідею боротьби за віру (православ'я), Вітчизну і, в кінцевому підсумку, за царя, тобто за найважливіші національні і духовно-історичні символи російської держави, що перемогла Наполеона. Незважаючи на апеляцію авторів до драматичної епохи слов'янської історії, в творі фактично відсутнє традиційне для класицизму протиставлення особистого і загального. Кожен із героїв ораторії стає втіленням ідеальних якостей (мужність, стійкість, віра, відданість, жертвовність і т. д.). При цьому, драматичне конфліктне начало є відсутнім, в ораторії домінують образи статички, молитовної споглядальності. Кожна з 3-х дій ораторії завершується грандіозними «кантовими» хорами-молитвами, символізуючи, насамперед, соборну єдність усіх учасників дії і «літургійність» даного твору.

Властива ампіру еkleктика позначилася і на жанровій природі розглянутого твору С. Дегтярьова, в межах якого синтезується типологія форми ораторії, духовного хорового концерту, елементи опери-серія, віватних кантів та ін., що орієнтують на «високий стиль» ампірної традиції. На рівні конкретних частин твору автор апелює також до пасторалі, як

втілення гармонії світу і людини, хорового полонезу, як знаку імперської величі і її духовних основ та ін. Одночасно, названі жанрові ознаки твору С. Дегтярьова об'єднує яскраво виражена кантова традиція, що дозволяє співвідносити даний твір не тільки з українською та російською культурою, а й з генезисом патріархально-ортодоксальної традиції в цілому, в межах якої кант у духовній музично-історичній типології був сполучною ланкою між світською і та духовною музикою (див., за Б. Асаф'євим, порівняння з *кантовістю* фіналу Дев'ятої симфонії Л. Бетховена).

У підрозділі 3.2 «Бідермаєр в контексті ідей “Домобудівництва” і його проєкції в німецькій музиці XIX ст.» узагальнена типологія стилю, який є також однією з «моделей» патріархально-ортодоксальної культури, що репрезентує в даному випадку його німецьку іпостась. Бідермаєр в його різних художніх проявах (див. праці О. Іванової, О. Федотової, Д. Сараб'янова, О. Козаренка, Ю. Олейнікової, Н. Чупріної, І. Подобас, З. Жмуркевич та ін.) стає уособленням синтезу духовного і мирського, будучи узагальненим в афористичній формулі А. Кантора – «бідермаєр – це побут, пронизаний релігійністю», виплеканою німецькою бюргерською-протестантською культурою, що в своїх витоках орієнтувалася на контактність зі східнохристиянською духовно-історичною традицією. Подібний «духовний модус» даного стилю визначає тематику творчості його репрезентантів – сім'я, діти, деталізований інтерес до життєвого простору людини, прагнення до внутрішнього самовдосконалення-преображення, духовного «Домобудівництва», націленого в кінцевому підсумку на гармонію зовнішнього і внутрішнього, Божественного і людського, Небесного і земного, що відповідає і базовим архетиповим параметрам патріархально-ортодоксальної культури.

Зазначена стильова модель розглядається в даному підрозділі в контексті поетики німецького музичного театру XIX ст., зокрема, на прикладі «Ундіни», Е. Т. А. Гофмана та А. Лорцинга, «Вільного стрільця» К. М. Вебера, пов'язаних з типологією німецького зінгшпіля, генетично висхідного, згідно з позицією І. Іоффе, до містеріальної традиції. Суттєвим моментом образно-сислової сторони названих опер виступає значуща роль морально-дидактичного фактора оповідання, захист патріархально-сімейних цінностей, що надають творам даних авторів ознак «повчальної історії» з «німецької старовини», поєднаної з духовно-містеріальною традицією, орієнтованою на внутрішнє перетворення головних героїв, що підтверджують умиротворені фінали цих опер. Бідермаєрівсько-патріархальний контекст творів підкріплений апелюванням до різноманітних форм побутової музики, а також церковно-співочої традиції, що одухотворює принцип фіксації «великого в малому».

Бідермаєрівську проєкцію духовно-стильових показників німецької музичної культури XIX ст. відзначено також в творчості Р. Шумана, зокрема, в опері «Геновева», що втілює ідею спокути стражданням і Преображення душі, відповідно до ранньохристиянського пієтету мучеництва. Моралізуючий контекст опери Р. Шумана в дусі ідей мистецтва бідермаєру,

опора на стилістику протестантського обіходу зближує твір із духовними кантатами Й. С. Баха, а також з більш давньою патріархально-ортодоксальною німецькою духовно-історичною традицією, що стає відчутною в монодійному хоровому фіналі опери.

Романтична творчість Р. Шумана, як і його сучасника Ф. Мендельсона, пов'язана з концепцією бідермаєра проявами ідеї «великого в малому». У цьому плані лінію «Геновеви» органічно продовжують ораторії («Рай і пері», «Мандрівка Рози» Р. Шумана, «Ілія» і «Павло» Ф. Мендельсона), створені в річищі протестантської традиції Й. С. Баха, поєднуючи її ознаки з духом вже іншого, бідермаєрівського часу, його прагненням до втілення «простоти серця».

Названі твори Р. Шумана демонструють особливого роду довіру до символічного за своєю природою жанру ораторії, соборно-хорово репрезентуючого історію його героїнь (пері, Роза), які пройшли життя-Служіння, життя-спокуту, увінчаних прилученням до Вічного, жанру, що сукупно пропонує рондальну (рондо – коло, що символізують Все, Бога), апробовану містерією і літургійною драмою форму священнодійства. Очевидні фіксації в ораторіях композитора ознак стилістики бідермаєра, визначені поєднанням навмисної фактурної простоти і церковно-риторичних, архетипових показників, що в єдності створюють ефект «великого в малому». Виявлення характерних рис в особах головних героїнь – нескінченної лагідності і смиренності перед неминучістю Мучеництва – співвідносить їх з ранньохристиянською традицією, а також з апелюванням автора до образу Раю-Сада – Дому Божого, представленого через «топос» пасторальної музики.

Ораторії Ф. Мендельсона «Павло» та «Ілія» також демонструють жанрово-стильовий синтез духовно-релігійного і музично-історичного досвіду минулого і сучасного, зокрема, з духовною прикметністю бідермаєрівської традиції. Це проявляється в орієнтації на ідеї духовного сходження і перетворення людського ества, співвідносного не лише з християнською патристикою ранньосередньовічного періоду, але й з типологією «релігійно-філософської трагедії» (за Ф. Шлегелем), а також у відсутності найбільш драматичних моментів оповідання (хоча, формально, це передбачено сюжетом) та домінуючим значенням епічної розповідності.

Музична мова ораторій Ф. Мендельсона орієнтована на принципове уникнення індивідуалізму музичного висловлювання і апелює до типових, загальнозначущих для німецької спільноти першої половини XIX ст. засобів музичного вираження – протестантських хоралів, численні цитати яких стають інтонаційною «моделлю» поезики даних творів, а також Lied і адаптованих в умовах німецької музичної традиції означеного періоду прийомів музичної риторики. Одночасно ораторіальні задуми Ф. Мендельсона співвідносяться і з містеріальною типологією, і з показовою для неї надконфесійною якістю, генетично висхідними до патріархально-ортодоксальної традиції, яка реалізується в даному випадку через культурну ідею.

Німецька бідермаєрівська «лінія» знаходить своє продовження і в другій половині XIX ст. в творчості Е. Хумпердінка – композитора, що увібрав досвід вагнерівської музичної драми як опери всенационального Служіння і перетворив його в «малу форму», фактично, їм народженої «дитячої опери» – і для дітей, і дорослим про дітей. Усвідомлення «дитячого» як осередку чесноти «простоти душі» визначило зворот вагнерівського індивідуалізму-психологізму в річище ясності відносин дихотомії «гріх – Спокута», представлені в сюжеті і засобах дитячої опери Е. Хумпердінка. Повсюдний успіх його опери «Гензель і Гретель» в Європі і її популярність в Росії, часовий паралелізм з творчою роботою М. Лисенка в формуванні власне української дитячої опери – все це знаки-свідчення співзвуччя ідеї спрощення, що йде з глибин першохристиянства.

Підрозділ 3.3 «Патріархальний провізантізм французького, українського і російського музичного мистецтва XIX ст.» узагальнює специфіку втілення патріархально-ортодоксальної якості в творчості композиторів Франції, України, Росії які виявилися сполученими з безпосереднім наслідуванням Візантії – за вірою та різним «зрізам» соціально-державного будівництва. Франція породила рококо у якості культурного і художнього пластів, що спроектували в світ мистецтва заповіді церковної *освітленості* у вигляді культури *світськості* і *салонної творчості*, які викликали безпосереднє наслідування-продовження в період Реставрації. Підняті на щит заповіді цінностей патріархальних традицій і салонного *розчулення* склали певну лінію і в другій половині століття романтизму. В даному випадку апелюємо до «Пасторалей» Ж. Векерлена, до оперних творів Ш. Гуно, Ж. Массне і К. Сен-Санса. У першого з названих авторів сама жанрова форма *пасторалі* вказувала на спадкоємність і до рококо, і до ранньохристиянських «пастирських» образів. Лірична опера, створена *абатом* Ш. Гуно і його сучасниками, в тому числі і К. Сен-Сансом, декларувала опозицію мейєрберівському романтизму, захищаючи церковні ідеї простоти вдачі і серця, які надихалися безпосередньою опорою на візантійську модель в класиці французького театру XVII–XVIII ст.

«Пасторалі» Ж. Б. Векерлена, при всій їхній своєрідності і неповторності, співставні з французькою камерно-вокальною «моделлю» бідермаєра. Якщо для Ф. Шуберта і Р. Шумана бідермаєр був пов'язаний з традиціями німецько-австрійської *Lied*, то для Ж. Б. Векерлена, враховуючи його досвід активної фольклористичної діяльності, орієнтиром стає стилізація і творче відтворення французької народної пісенності та камерно-вокальної традиції XVIII ст., що також апелює до стильових якостей рококо. Світобачення героїв його «Пасторалей» представляє гармонію-ідилію світу, природи і людини. Головні персонажі – пастухи і пастушки, їх високе почуття любові – уособлюють вже згадувану «зворушливу простодушність» бідермаєрівських персонажів. Серйозне втілення головної теми циклу – любові, межує з ненав'язливим повчанням, передаванням духовного досвіду молодшому поколінню та народним гумором. Особливого роду простота і,

водночас, риторичність музичної мови циклу Ж. Б. Векерлена робить його доступним як для любителя-аматора, так і для професійного виконавця.

Образно-семантичну і типологічну сутність французької ліричної опери, представлені в аналізах «Фауста» Ш. Гуно, «Вертера» Ж. Массне і співвідносної з ними опери-ораторії «Самсон і Даліла» К. Сен-Санса, становить стильова подвійність названого жанру, що апелює до якостей реалізму-романтизму і бідермаєру і визначає властивий йому драматургічний принцип протиставлення індивідуального світу героїв і патріархального середовища їх існування. Показовою для даного жанру є і реалізація ідеї втілення «великого в малому», відповідно до якої лірична драма і перипетії доль головних героїв мають глибинний духовний підтекст, орієнтований в кінцевому підсумку на їх Преображення при пріоритетній ролі християнських морально-етичних поведінкових якостей, генетично висхідних до ранньохристиянських архетипових духовних цінностей. Лірична опера демонструє співвіднесеність своїх жанрово-драматургічних і інтонаційно-виразних показників з типологією духовно-хорових жанрів і близьких їм аж до жанрового синтезу «опера-ораторія-пасіон» з відповідним апелюванням до інтонаційної мови церковно-співочого обиходу і його ладово-фактурних показників (монодія, бурдон, кантовість, псалмодійність), які виявляють контактність не тільки з власне французькою музично-історичною традицією, а й її патріархально-ортодоксальною генезою.

Літургійно-патріархальні показники намічають також аналогію французького музичного театру з українським та російським оперним мистецтвом XIX ст., відповідно генетично пов'язаним з бідермаєром, визначеним віковими традиціями смислового спектру «Домострою». Названий стиль як реалізація ідеї «Домобудівництва» та її втілення у музичному театрі XIX–XX ст., простежується в репрезентативних оперних творах К. Кавоса, М. Глинки, їх послідовників, а також у творчості С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка, В. Ребікова, який у своїй творчості наважився музично осмислити поезію «дворянського гнізда» (за І. Тургенєвим) та специфіку «садибної культури».

Узагальнення смислових і інтонаційно-драматургічних якостей опери «Життя за царя» М. Глинки та близької їй за тематикою опери «Іван Сусанін» К. Кавоса, уможливує зробити висновок про те, що становлення російської оперної класики пов'язане не тільки з італійською і французькою оперою, але, перш за все, з духовними підставами багатівкової російської богослужбово-співочої практики, подібно до того, як генеза італійської опери-seria, за Г. Кречмаром, сягає літургійної драми, а становлення німецької оперної класики І. Іоффе пов'язує із середньовічною містеріальною традицією. Опора в «Житті за царя» на яскраво виражений національно-духовний базис російської культури, узагальнений в церковно-співочій традиції та її жанровій системі, дозволила М. Глинці реалізувати історичні факти не тільки на рівні героїко-патріотичної ідеї, а й на рівні «над-ідеї», визначеної, в доповнення історичного сюжету, мотивами жертвовного

подвигу головного героя, категоріями соборності, сім'ї, дому, пов'язаними з традиційними цінностями російської духовної свідомості.

Іншу «модель» патріархально-ортодоксальної культурно-історичної традиції, принципово відмінну від російської, демонструє музична класика України, представлена спадщиною М. Лисенка, чий творчий шлях і жанрово-стильові пошуки узагальнили не тільки художній досвід сучасної йому епохи, а й вікові общинно-архетипові традиції української культури минулого, що визначають самосвідомість, ментальність і світовідчуття народу України. Поетика опери М. Лисенка «Тарас Бульба» за багатьма параметрами виявляється співвідсною з українською «моделлю» патріархально-ортодоксальної бідермаєрівської традиції, що проявляється в даному випадку і в типажі головного героя, і в сюжетно-сміслових паралелях з міфологічною традицією античності і християнства (біблійний аспект), і в темброво-інтонаційних показниках даного твору (пріоритетна роль басової тембральності).

Українська музично-історична традиція XIX ст., різноманітно представлена в творчості М. Лисенка, в тому числі і в його музичному театрі, усвідомлено апелювала до зв'язку з вітчизняним музичним візантинізмом в його «общинно-архетиповій» якості, яка в українських умовах вишикувалася спираючись на ліричний кант в хорових сценах, на сюжетні колізії, алюзивно співвідносні з біблійними джерелами і, одночасно, засновані на подіях з історії українського козацтва, яке увійшло в історичні описи як православне лицарство, що успадкувало бойову звитягу візантійських ромеїв.

Підрозділ 3.4 «Символізм у формуванні містериальної житійно-архетипової парадигми в опері XX ст.» підсумовує матеріали аналізу спадщини В. Ребікова («Ялинка», «Дворянське гніздо»), С. Прокоф'єва («Повість про справжню людину»), О. Мессіана («Святий Франциск Ассизький»), що відтворюють різні аспекти житійно-містериальної і патріархальної якості культури XX ст.

Російська музика, що органічно через М. Глинку втілювала заповіді візантійського взаємопроникнення церковного і державно-адміністративного, побутово-родинного начал, визначила в якості закономірної і тільки в останні десятиліття XX ст. усвідомленої ланки досягнень національного мистецтва «садибну поетику» повісті І. Тургенєва і «психографічної драми» В. Ребікова. Остання демонструє жанрово-інтонаційний універсалізм, в рамках якого реалізм «садибної» поезії і прози життя невіддільний від процесів внутрішнього перетворення головних героїв, що багато в чому визначає поетику «Дворянського гнізда» В. Ребікова як втілення «драми духу», домінуючу роль в ній вокально-декламаційного фактора, що генетично походить від засад церковної псалмодії «в медіумі голосу», а також відтворення «одухотворених» форм «домашньої музики», що співвідноситься як з патріархально-ортодоксальною традицією в цілому, так і з культурою «високого бідермаєра». Жанрово-стильова специфіка «Дворянського гнізда» з усією очевидністю демонструє не тільки інноваційні пошуки автора в сфері музичного театру рубежу XIX–XX ст., а й його сприйнятливості до вікових

патріархальних традицій російської культури, відображених в духовній висоті тургенівської «моделі» російської «садибної культури».

Житійної-архетипові якості, показові для патріархально-ортодоксальної культурно-історичної традиції, знаходять відображення й в межах жанрово-стильової специфіки радянської музичної культури, духовний базис якої активно досліджується в сучасному мистецтвознавстві, як феномен «радянської агіографії» (Х. Гюнтер), що визначає не тільки глибинний підтекст російського музичного мистецтва середини ХХ ст., а й його органічний зв'язок з національною духовною і культурно-історичною традицією.

Окреслені якості демонструє опера «Повість про справжню людину» С. Прокоф'єва, що демонструє жанровий універсалізм, в межах якого «документалізм» подій воєнних років, пов'язаний з житійно-агіографічною якістю художньої фіксації, апелює до базових архетипів «радянської агіографії» та їх християнсько-містеріальної генези. Якості «житійної монодрами» опери С. Прокоф'єва визначають її «монологічність», мінімалізм дії і зосередженість на духовному перетворенні (ініціації) головного героя, що створює відповідні аналогії не тільки з російською оперною класикою (М. Глінка «Життя за царя»), але і з оперно-містеріальною традицією ХХ ст. (О. Мессіан «Святий Франциск Ассизький»). Підсумково-узагальнююча концепція опери С. Прокоф'єва, що включає, крім оригінального матеріалу, цитати з попередніх опусів композитора, передбачає досвід О. Мессіана, реалізований в його останній опері. Показова також орієнтація ладово-інтонаційної мови «Повісті про справжню людину» на ідеї «нової простоти в музиці», що апелює не тільки до фольклорної, а й до побутової кантової вокально-інструментальної і танцювальної традиції (вальс), що відображує принцип «велике в малому» при домінантній ролі тембрових ознак низьких чоловічих голосів (баритон, бас) і їх семантичних якостей у православній співочій традиції.

Містеріальний універсалізм – одна з найбільш показових якостей творчої постаті О. Мессіана і його фінального творіння – опери «Святий Франциск Ассизький». Одночасно, в опері О. Мессіана виявлено також ознаки жанрів духовної літератури, – мораліте, міракля, а також житія-ітінерарія, що не мають реального співвідношення з богослужбовою традицією, але органічно вписуються в драматургічну містеріальну концепцію твору. Виділені жанрові атрибути християнської культури, що розкривають сутність та ідею даного опусу, доповнюються також включенням елементів східного ритуального театру – японської драми «но» і балійських релігійних уявлень. Музично-образна сфера практично всієї опери узагальнює стилістику композитора, апробовану ним у попередніх творах. Основою музичної мови твору стає спів, стилістично близький до монодії григоріанського хоралу, та псалмодії. Одночасно, оркестрові «зв'язки» між вокальними побудовами орієнтовані на специфіку звучання гамелана, ритуальної музики Балі. Нарешті, ще однією важливою складовою інструментальної частини партитури опери можна вважати мессіанівський

«пташиний стиль» і введення фрагментів симфонії «Турангаліла». Подібний досвід дозволяє О. Мессіану в своїй опері втілити ідею про «новий сакральний простір», що протистоїть процесам дегуманізації і розпаду в сучасному світі і, співвідносно з ранньохристиянською традицією, претендує на духовний Універсалізм.

Отже, містеріальні дійства в ХХ ст. представляли безпосередньо процерковні уявлення або спиралися на ці принципи, підносячи зовні послідовно змирені сюжети і музику загальнооперного типу виразу, що цілком природно виявляється в образно-сміслових аспектах музичного театру В. Ребікова («Ялінка», «Дворянське гніздо»), в «Повісті про справжню людину» С. Прокоф'єва і в «Святому Франциску Ассизькому» О. Мессіана. Містеріальна основа оперної композиції розкріпає музичний театр від життєнаслідування, переводячи виразність в напрямку Вічного, статичного, позачасового і повідомляючи музичному ряду особливого роду типологічну консонантність, ясність, чужу авторським театральним контрастам і індивідуалізованому психологізму класики музичного театру Нового часу.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначеної мети та поставлених завдань дослідження феномену впливу східнохристиянської культури на європейське музичне мистецтво ХІХ-ХХ століть зроблено наступні висновки.

1. Встановлено, що огляд літератури з проблематики співвідношення культурно-історичних надбань європейського Сходу і Заходу свідчить про чітко визначені позиції її дослідників у вивченні *відмінностей* зазначених ареалів. При цьому, виділяється продуктивно-раціоналістичний світ західного індивіда Нового часу, для якого перетворення матеріального світу складає сенс буття як Прогресу. Антитезою йому виступає східнохристиянський особистісний тип, для якого раціоналізм обумовлений Вірою, а стрижнем дій виступає духовна активність Преображення. Узагальнена сутність позначених регіональних християнських традицій, які, з одного боку, принципово різняться, тяжіючи, або до Прогресу і динамічного розуміння сутності історії та людського духовного шляху, або до Преображення і споглядальності, з іншого, – взаємно доповнюють один одного, будучи похідними від загального східнохристиянського «кореня» – «вселенського православ'я».

2. Обґрунтовано роль культури Візантії – носія східнохристиянської традиції, що історично визначена як принципова формація культурного будівництва середньовічної Європи і є джерелом її оновлення в Новій і Новітній історії. Візантійська цивілізація – це об'єднання різних націй і культур під знаком православ'я, що припускало терпиме ставлення до місцевих культурно-історичних традицій і органічно успадковувало прояви античної культури. Основні духовні і соціально-політичні засади існування Візантії як християнської імперії репрезентували ідею «симфонії влад», що виступала гарантом Порядку-євтаксії – базової мети «Домобудівництва»

імперії як «християнізованого космосу». Орієнтація на Божественний «прообраз» визначила домінування традиціоналізму і канонічності як суттєвих рис не тільки господарсько-політичного та соціального життя Візантії, але й типології її культури. Її літургійно-теургічні якості орієнтовані на ідею синергії і духовного преображення індивіда, домінуючу роль канону, традиції і звичаю. Цей охоронно-консервативний підхід, що сходиться до «Домострою», християнська концепція якого склалася саме в Візантії, характеризується сакралізацією всіх рівнів буття людини, орієнтованої на біблійні і агіографічні поведінкові морально-етичні стереотипи, пов'язані з такими якостями індивіда, як: самоприниження, «аскетичне спрощення» (С. Аверінцев), «велич непомітності» (О. Каждан), дитячість, водночас, поєднуючись із багатством його внутрішнього духовного життя.

3. Визначено домінуючу роль у візантійському «храмовому синтезі мистецтв» співочо-музичної складової, що синонімізувалася і з молитвою, і з засобом виховання «Богоприймного розуму» (рос. «Богоприймного ума») (Діонісій Ареопагіт) і внутрішнього духовного преображення-теозису індивіда як частини «соборного» цілого, і з ідеєю Божественного порядку і шляхами його досягнення, які визначали «всесвітню місію» музики-співу як «ангелогласія». Ідея «канона-порядка» реалізується в ньому через феномен модальності, що є втіленням принципу різноманітності в рамках онтологічно заданих і апробованих духовно-житійною і богослужбовою практикою інтонаційних типізованих «моделей» (гласів, модусів, ікосів) – «архаїчних етосів» (А. Медова). Формою їх репрезентації стає монодія, яка реалізує показовий для модальності принцип домінування мелодико-лінійного мислення.

4. Виявлено провідну роль Візантії у формуванні феномену *патріархально-ортодоксальної культури*, базис якої склали ідеї «Господнього Домобудівництва», теозису, Гармонії-Симфонії Божественного і людського начал, що позначають всі сфери буття. Це культура, що базується на ідеях соборності, добротолубія, синергії, націлених на духовне Преображення людського єства, здійснюваного в статичній соціальній стабільності, в строгій рівновазі горизонтально-лінійно організованої буттєвості і сталості духовної вертикалі ієрархії існуючого. Ідея мімезиса-наслідування, пріоритетна роль поняття про Порядок-євтаксію в сукупності зумовили такі базові якості даної культури, як традиціоналізм, канонічність, консерватизм, літургійність при домінуючій ролі архетипів Дому, Сім'ї, Отця, Матері та ін. Ця культура репрезентує відповідний тип героя, домінуючі риси якого визначені ідеалами християнських чеснот, співвідносних з образом первозданної (до гріхопадіння) духовної досконалості людини.

5. Визначено, що форми названого типу культури пов'язані не тільки з національно-конфесійною, а і з державно-соціальною специфікою ареалу її поширення (імперська і неімперська, християнсько-республіканська). У країнах православної орієнтації (Україна, Росія та ін.) типологічні якості патріархально-ортодоксальної культури функціонували на рівні національно-

державної культуротворчої ідеї. При цьому Росія втілювала ортодоксально-імперську культурно-історичну модель, в той час як Україна в умовах певних історичних обставин уособлювала її общинно-архетиповий варіант, що вибудував християнський республіканізм козацької Гетьманщини. В католицько-протестантському європейському регіоні (Німеччина, Франція, Іспанія, Італія, Ірландія та ін.) в Новий час вони реалізовувалися в межах культурних ідей епохи, що репрезентували пам'ять про духовну генезу названих національних культур, висхідну до періоду «Неподіленої церкви».

6. Систематизовано історичні етапи розвитку візантиністики, відзначені як сплесками інтересу до духовно-державного надбання імперії ромеїв, так і періодами його досить жорсткої критики. Пік останніх пов'язаний з XVIII – XIX ст., коли прогресистські пріоритети мислення витісняють традиційно-канонічні духовно-культурні моделі Всесвіту патріархальної Візантії. Інерція світоглядного неприйняття значущості візантійської культури досягає апогею і в марксистсько-раціоналістичній системі XX ст., тоді як релігійне Відродження в Європі і Православне Відродження в Україні та Росії в XIX–XX ст. сприяють піднесенню візантології, відтісняючи антівізантізм прихильників еволюційно-прогресистських поглядів на сутність історичного буття людей, включаючи візантиністські розробки в русло освоєння метафізики історії і культури.

7. Відзначено, що духовний і культурно-історичний внесок Візантії в розвиток європейської цивілізації має багатоаспектний характер, визначений різними рівнями впливів візантійської цивілізації як в період Середньовіччя, так і в наступні епохи («Візантія після Візантії»). На рівні східнохристиянської релігійної доктрини цей вплив позначився на духовно-богослужбових позиціях ранньосередньовічного західного християнства, тобто Кельтської церкви, галльської, мосарабської та ін. богослужбових традицій, а також на феномені «Київського християнства» (суттєвого для українського «образу світу»), генетично та історично пов'язаних зі східним християнством, в тому числі в його візантійській іпостасі. Позначені традиції не тільки репрезентували духовну культуру середньовічної Європи, але й стали предметом активного відродження у XIX–XX ст., демонструючи тим самим в період розквіту Літургійних рухів-відроджень повернення до духовних цінностей «Неподіленої церкви». Східне християнство певною мірою складає підґрунтя і для протестантизму і Реформації, перші кроки якої, згідно з дослідженнями істориків Церкви, відзначені всебічними контактами з Константинопольським патріархом та орієнтацією на позиції православного вчення.

8. Узагальнено каталізуючу роль східного християнства в численних «Літургійних рухах», що охопили європейський культурно-історичний простір у XIX ст. («Оксфордський рух», «Літургійний рух» Франції, старокатолицтво, ідеї-проекти І. Овербека, С. Хезерлі, «Цециліанський рух» та ін.), і були орієнтовані на ренесанс ідей «Неподіленої церкви», єднання з православ'ям, відродження середньовічної богослужбово-співацької традиції та її духовного сенсу на рівні «ангелогласія».

9. Встановлено, що вплив Візантії на європейську культурно-історичну традицію визначено також відкриттям в цій національно-державній системі певного образу світу, який склав в історичній пролонгації, в інонаціональній і іноконфесійній трансформації те, що вище було позначено як *патріархально-ортодоксальна культура*, в якій вертикальна координація здійснювалася уподібненням до Царства Божого – Воцерковленої держави – сім'ї. Всі ці рівні становили ієрархію Служіння: Богу-Отцю, імператору – помазаннику Божому, батькові сімейства. Зазначена ієрархічно вибудувана вертикальна координація рівнів Служіння виявлялася у феномені християнської Імперії, яка демонструвала симфонію-єдність духовно-церковної діяльності і державобудівництва, що розумілася як проекція сімейнобудівельних відносин (Домострой). Повнота прояву візантизму виявлялася в монархічних державних системах, які спадкували візантійську «симфонію влад» в руслі православно-релігійного (або близького до нього) віросповідання, що в Європі історично здійснилося в Галлії – галліканській Франції, в Росії, на рівні віртуально-державного об'єднання – в утопії священної Римської імперії німецької нації, на рівні православно-лицарського республіканізму – в Британії-Ірландії до XI ст. і в гетьманській Україні епохи «козацької доби».

10. Обґрунтовано різноманіття національних «моделей» засвоєння візантійського духовного та державно-історичного досвіду, що відобразилося і в стильових якостях європейської культури не тільки Середньовіччя, а й наступних епох. Захід насамперед сприйняв інтелектуально-гуманістичну складову візантійської культурної спадщини, орієнтовану згодом на ідею «єдиного знання», Прогрес, зростаючу роль індивідуалізму, в той час як християнський Схід успадкував духовно-релігійні православні традиції Візантії, поєднані з ідеєю Преображення людського єства. Відзначено також, що на піку духовно-релігійної кризи, «втрати серцевини» (Х. Зедльмайр), що досить чітко позначилася вже в XIX–XX ст., Захід буде періодично повертатися або до візантійської духовної і культурної спадщини, або до ритуально-архетипової і міфопоетичної традиції Середньовіччя епохи «Неподіленої церкви», апелюючи тим самим до комплексу рис патріархально-ортодоксальної культури.

11. Простежено етапи історії середньовічних позавізантійських відроджень (Остготське, Каролінгське, Оттонівське, відродження XII ст.), що дозволяє виявити значиму роль в них східнохристиянської складової, представленої або через ранньохристиянські європейські традиції і духовно-аскетичний досвід Ірландії, Галлії, Британії, або безпосередньо через Візантію. Вплив останньої позначений культом вченості, прагненням до підвищення освітнього рівня в школах, університетах; освоєнням не тільки латини, а й грецької мови, що асоціювалася, перш за все, з високою богослужбовою практикою; активною перекладацькою діяльністю, яка запровадила в богословський ужиток західного християнства праці східнохристиянської патристики, що істотно вплинули на його духовно-філософську картину світу і культуру. Суттєвою є роль Академій, які об'єднували інтелектуальну, високоосвічену, енциклопедично ґрудовану

європейську еліту, що групувалася навколо монарха і його християнської імперії. Показовим є інтерес до античної спадщини, але при домінуючій ролі християнського космосу і адаптації в ньому ідей неоплатонізму, які в свою чергу пізніше визначають духовно-філософську специфіку італійського Відродження XIV–XVI ст., генезу якого також формувала грецько-візантійська еліта.

12. Виявлено суттєву роль візантійської культурно-історичної традиції в стильових якостях мистецтва рококо, що зберігало в химерно-символістських формах пам'ять не тільки про високі духовні заповіді французького аристократизму та його салонної культури (похідної від візантійських «театрів-салонів»), а й про суттєву для нього риторико-фігуративну візантійську традицію, успадковану галліканізмом.

13. Узагальнено вплив імперської християнської культури, що склала генезу для ампіра – імперського стилю першої половини XIX ст. Використання містеріально-літургійних і історичних аналогій, опора на типові фактурні засади в найбільш сюжетно-значущих епізодах творів його репрезентантів (Г. Спонтіні, Й. Козловський, С. Дегтярьов) вводили на рівні художнього мислення культурну пам'ять про «симфонію влад», гармонію світобудови, яка була важливою в концепції «іманентної Реставрації» як наполеонівської Франції, так і Російської імперії.

14. Встановлено патріархально-ортодоксальну генезу стилістики бідермаєра, орієнтовану на втілення в художніх формах ідей «побуту, пронизаного релігійністю» (А. Кантор), «великого в малому», гармонії всесвіту і людини, а також на звернення до відповідного типу героя – «маленької людини», типаж якої сходить до біблійних та агіографічних джерел. Художньо-музичні «виходи» бідермаєра, що охоплюють німецькомовний ареал Європи, Росію, Україну та ін., відповідно, орієнтовані на типову, загальнозначущу жанрово-інтонаційну сферу, що генетично пов'язана з церковно-співацьким обиходом у всій різноманітності його проявів.

15. Виявлено суттєву роль візантійського та неовізантійського стилів, що розвивалися на базі мистецтва історизму та літургійних рухів-відроджень, охоплюючи практично всю Європу XIX – початку XX ст., в тому числі і Україну, що репрезентувала ідеї «візантійського відродження» в діяльності «школи М. Бойчука» та його музикантів-сучасників – К. Стеценка, М. Леонтовича П. Козицького, О. Кошиця та ін.

16. Позначено духовно-теургічну місію музики, реалізовану в культурно-історичній практиці Візантії, що збереже свою значимість і в XX ст., на перетинах авангарду і неовізантійства, а також період постмодерну в його шуканнях духовно-інтонаційних засобів фіксації містеріальної якості, «нової сакральності», «нової простоти», «медитативності», «поетики тиші» (А. Пярт, Дж. Тавенер, В. Сильвестров та ін.). Визначено, що музична культура, орієнтована на традиції патріархально-ортодоксального типу культури охоплює широкий жанровий спектр, пов'язаний з різними сферами буття – від гуртово-домашньої до імперсько-культової з пріоритетною роллю

духовно-співочої сфери і близької до неї (паралітургічної). Визначальними якостями ладово-інтонаційної мови і фактури в даній традиції виступає *опора на модальність, кантовість і гетерофонно-стрічково-бурдонні форми контрастної поліфонії*. Принципи розвитку подібного інтонаційного матеріалу апелюють до варіантності-варіаційності. Орієнтація на домінуючу роль заданого першоджерела багато в чому визначає початкову анонімність даного мистецтва, пізніше – нівелювання власне авторського начала, що стає «знаком» корпоративності-соборності як однієї з показових якостей патріархально-ортодоксальної традиції.

17. Встановлено, що східнохристиянське церковне гімнотворення заохотило поезію вченого чернецтва середньовічної Ірландії і Британії, музичні заповіді якого довго зберігала Україна, склавши паралель в мистецтві-проповідництві бандуристів-кобзарів до діяльності бардів-філідів VII–XVII ст., в місії філософа-мандрівника Г. Сковороди що відтворював ідеї релігійно-філософського проповідництва спадкоємців Св. Галлуса. Візантійським шануванням Богородиці пронизана творчість трубадурів і мінезінгерів материкової Європи. У музичній сфері в певний час виявилася забутою, а нині відроджена роль Візантійської системи співу з ісоном-бурдоном. Єрусалимський кант, що заклав основи християнської співочої традиції в цілому, візантійська система осьмогласія – все це в сукупності склало базу для багатьох літургійно-професійних настанов Європи, в тому числі зумовивши появу провізантійського старохристиянського центру музичної освіти Європи – Сен-Галленського монастиря, заснованого на ідеях візантійського вишколу, як джерела всіх наступних досягнень європейського музичного багатоголосся.

18. Узагальнено генетичну роль візантійського «коріння» в типологічних якостях містерії та літургічної драми, що склали базис музичного театру Європи не тільки XVII–XVIII ст., а й наступних епох. Ідеї Преображення, духовного сходження та прагнення до гармонії-симфонії між світом та людиною складають сенс і німецького музичного театру XIX ст. (Е. Т. А. Гофман, А. Лорцинг, Р. Шуман, Р. Вагнер, Е. Хумпердінк), і ораторіальної традиції (Р. Шуман, Ф. Мендельсон), і поетики французької ліричної опери (Ш. Гуно, Ж. Массне), що розвивалися на перетині духовних шукань романтизму та бідермаєру. Містеріально-символічні узагальнення та агіографічно-біблійні аналогії визначили також сутність концепцій музичного театру М. Лисенка («Тарас Бульба»), В. Ребікова («Дворянське гніздо»), С. Прокоф'єва («Повість про справжню людину»), О. Мессіана («Святий Франциск Ассизький»). Пряме чи опосередковане звернення до богослужбово-літургічної сфери в межах патріархально-ортодоксальної культурно-історичної традиції породжувало відповідні жанрові симбіози (опера-ораторія, опера-ораторія-пасіон, опера-літургія та ін.). Останні є показовими і для оперної творчості М. Глинки («Життя за царя»), що виникла на перетині ораторіальної та православної літургійної традиції, і для музичного театру К. Сен-Санса, зокрема, «Самсона і Даліли» як зразка біблійної опери-ораторії, і для опери-містерії О. Мессіана («Святий

Франциск Ассизький»), що підсумовує не тільки духовно-творчі надбання автора, але єднання-симфонію духовних культур Сходу і Заходу.

Сучасна посткультурна установка соціуму, в якому ясно накреслена відгородженість від класики європоцентристського прогресистського культурного орієнтира XVII-XIX і в цілому XX століть, – усвідомлення зв'язку з цивілізаційними стимулами середньовічної культури, а значить і з візантійським базисом, постає як найважливіша культурна підвалина наступних духовних пошуків. Візантизм склав наскрізну ідею – не без епох відсторонення, але з постійною фігурою повернення до нього як до базису і організуючого феномену переорієнтації європейського способу мислення. Рятівними виступають перетини первинно релігійного і класичного релігійного світорозуміння, наснагу яким дає старохристиянська ідея «Неподіленої церкви», в якій антропологічність і космізм утворюють органіку світового духовного «Домобудівництва».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації *Монографії*

1. Муравська О. В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть: монографія. Одеса: Астропринт, 2017. 564 с.
Рецензія: Шульгіна В. Д. Рецензія на монографію О. В. Муравської «Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть» // Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ: Міленіум, 2017. № 3. С. 186-187.
2. Муравська О. В. Нариси з історії зарубіжної музичної культури. Одеса: Друкарський дім, 2010. Випуск 1. 214 с.

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «мистецтвознавство»

3. Муравская О. В. Творческий портрет Р. Шумана в контексте стилистики немецкого бидермайера // Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник ОДМА імені Нежданової. Одеса: Друкарський дім, 2010. Вип. 12. С. 202-210.
4. Муравская О. В. К вопросу о жанрово-стилевой и духовно-смысловой специфике оперы М. И. Глинки «Жизнь за царя» // Музичне мистецтво і культура. Науковий вісник ОДМА імені А. В. Нежданової: зб. наук. праць. Одеса: Друкарський дім, 2011. Вип. 13. С. 154-164.
5. Муравская О. Бидермайеровские аспекты творчества Н. В. Лысенко // Музичне мистецтво і культура = Music art and culture : Науковий вісник : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2012. Вип. 15. С. 223-231.

6. Муравская О. В. «Геновева» Р. Шумана в контексте духовно-стилевых исканий немецкой культуры первой половины XIX века // Музичне мистецтво і культура = Music art and culture : Науковий вісник : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2012. Вип. 16. С. 95-103.
7. Муравская О. Мистериально-житийные аспекты «Святого Франциска Ассизского» О. Мессиана в контексте французской оперно-ораториальной традиции // Музичне мистецтво і культура. Music art and culture : Науковий вісник. Одеса: Астропринт, 2013. Вип. 17. С. 52-61.
8. Муравская О. В. «Фауст» Ш. Гуно в русле жанрово-стилевой и мифопоэтической специфики французской лирической оперы // Музичне мистецтво і культура. Music art and culture: Науковий вісник. Одеса: Астропринт, 2014. Вип. 19. С. 43-52.
9. Муравская О. В. Жанрово-стилевые аспекты оперы Э. Хумпердинка «Гензель и Гретель» и традиции немецкого бидермайера // Музичне мистецтво і культура. Music art and culture : Науковий вісник. – Одеса: Астропринт, 2014. Вип. 20. С. 54-64. Там же: О. Muravskaya. Genre and stylistic aspects of the opera by E. Humperdinck “Hansel and Gretel” and the traditions of the German Biedermeier. С. 65-74.
10. Муравская О. В. Восточно-христианская культура в определении путей развития европейской музыкально-исторической традиции // Музичне мистецтво і культура. Music art and culture: Науковий вісник. Одеса: Астропринт, 2015. Вып. 21. С. 47-59.
11. Муравская О. В. Хоровые полонезы О. Козловского в контексте традиций Александровского ампира // Музичне мистецтво і культура. Music art and culture: Науковий вісник. Одеса: Астропринт, 2017. Вып. 22. С. 22-32.
12. Муравская О. В. Роль византийского «образа мира» в становлении музыкальной и культурно-исторической традиции Европы XVIII-XX ст. // Музичне мистецтво і культура. Music art and culture: Науковий вісник. Одеса: Астропринт, 2017. Вып. 23. С. 50-62.
13. Муравская О. В. К вопросу об отечественных истоках бидермайера // Проблеми сучасності: мистецтво, культура, педагогіка : зб. наук. праць. Луганськ: Вид-во ЛДІКМ. 2011. Вип. 16. С. 181-187.
14. Муравская О. В. Тема детства и духовного воспитания в контексте стилистики бидермайера и камерного творчества Р. Шумана // Проблеми сучасності: мистецтво, культура, педагогіка: зб. наук. праць. Луганськ: Вид-во ЛДІКМ, 2011. Вип. 19. С. 149-156.
15. Муравская О. В. «Самсон и Далила» К. Сен-Санса в русле духовно-стилевых исканий французского музыкального театра второй половины XIX века // Проблеми сучасності: мистецтво, культура, педагогіка: зб. наук. праць. – Луганськ: Вид-во ЛДІКМ, 2012. Вип. 23. С. 163-171.
16. Муравская О. В. Интерпретация образа Ивана Сусанина в русской музыкальной культуре и духовно-этические традиции «Домостроя» //

- Проблеми сучасності : мистецтво, культура, педагогіка : зб. наук. праць. Луганськ : Вид-во ЛДАКМ, 2013. Вип. 25. С. 131-143.
17. Муравская О. В. Оратория Р. Шумана «Странствие Розы» в русле духовно-стилевых исканий немецкой культуры первой половины XIX века // Проблемы сучасності : мистецтво, культура, педагогіка : зб. наук. праць. Луганськ: Вид-во ЛДАКМ, 2013. Вип. 26. С. 66-80.
18. Муравская О. В. Этические принципы Домостроя и бидермайер // Таврійські студії. Мистецтвознавство. Сімферополь: РВНЗ «Кримський університет культури, мистецтв і туризму», 2013. № 3. С. 65-70.
19. Муравская О. В. «Дворянское гнездо» В. Ребикова и жанрово-стилевые аспекты «музыкально-психографической драмы» // Таврійські студії. Мистецтвознавство. Симферополь: РВНЗ «Кримський університет культури, мистецтв і туризму», 2013. № 4. С. 56-64.
20. Муравська О. В. Музичний театр В. Ребікова у контексті жанрово-стильових пошуків російської культури на межі XIX–XX століть // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. Київ: Міленіум, 2013. № 1. С. 161-166.
21. Муравська О. В. Жанрово-стильові аспекти опери «Самсон і Даліла» К. Сен-Санса у річищі французької містеріальної традиції // Міжнародний вісник: Культурологія. Філософія. Музикознавство. Київ: Міленіум, 2014. Вип. II (1). С. 226-230.
22. Муравская Ольга. Феномен Наполеоновского ампира и традиции музыкального театра Гаспаре Спонтини // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2016. № 2 (вип. 35). С. 45-53.

Статті в наукових фахових виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз даних

23. Муравська О. В. Жанрово-стильові аспекти ораторіальної спадщини Ф. Мендельсона // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. Київ: Міленіум, 2014. Вип. II (3). С. 218-224.
24. Муравська О. В. До питання про специфіку оперного амплуа баритона: етимологічний та образно-смісловий аспекти // Міжнародний вісник: Культурологія, Філологія, Музикознавство. Київ: Міленіум, 2016. Вип. I (6). С. 153-158.

Статті у наукових іноземних виданнях

25. Муравская О. В. Бидермайер и европейская музыкально-историческая традиция первой половины XIX века // Музычная культура Беларусі і свету у науковым асэнсаванні. Минск: Беларуская дзяржаўная акадэмія музыкі, 2014. Вып. 31. Серія 1: Беларуская музычная культура. С. 215-223.

26. Муравская О. В. Жанрово-стилевые аспекты «психографической драмы» В. Ребикова «Дворянское гнездо» и традиции русской усадебной культуры // Искусство и образование (Российская федерация). 2015. № 3 (95). С. 7-20.
27. Муравская Ольга. Фортепианное наследие В. Ребикова в контексте традиций русской культуры начала XX века // Studiul artelor si culturologie : istorie, teorie, practica. Chisinau: Valinex srl, 2015. № 2 (25). S. 179-186.
- Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації*
28. Муравская О. В. Воплощение лютеранской религиозной идеи «смерти-итога» в художественной концепции жанра «Немецкого реквиема» // Культура і цивілізація. Схід і Захід. Музична культура: Схід-Захід: Матеріали науково-практичної конференції з проблем культури та Міжнародного музикознавчого семінару пам'яті С. Д. Орфеева (лютий 2004). Одеса: Астропринт, 2006. С. 295-297.
29. Муравская О. В. Романтизм и бидермайер как стиливые доминанты немецкой культуры первой половины XIX века (на примере оперы Р. Шумана «Геновева») // Трансформація освіти і культура: традиції та сучасність: зб. матеріалів Міжнародної наук.-творч. конф. (2-3 травня 2012 р., м. Київ). Київ: НАКККіМ, 2012. С. 135-138.
30. Муравская О. В. Духовно-символические аспекты образа Ивана Сусанина в русской музыке первой половины XIX века и традиции бидермайера // Таврійські студії. Мистецтвознавство. Культурологія : зб. наук. праць. Дослідження науковців світу: матеріали доповідей на конференціях та симпозиумах. Симферополь : ІТ «Аріал», 2012. № 1. С. 11-18.
31. Муравская О. В. Морально-этический потенциал заупокойных музыкальных жанров католической и лютеранской традиции // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. праць. Спеціальний випуск. Мистецька освіта: Сучасний стан і перспективи розвитку. Одеса, 2007. Частина 2. С. 58-65.
32. Муравская О. В. «Святой Франциск Ассизский» О. Мессиака в контексте христианской культурно-исторической традиции // Гуманітарні науки в освіті музикантів: зб. наук. праць до ювілею Н. О. Бондар. Одеса: Фенікс, 2011. С. 272-284.
33. Муравская О. Личность и ораториальное наследие Ф. Мендельсона в контексте духовной и жанрово-стилевой специфики немецкой культуры первой половины XIX века // Laudatio: ювілейна збірка

наукових статей на пошану професора Юрія Ясіновського. Львів: Видавець Тетюк Т. В., 2014. С. 268-276.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

34. Муравська О. Духовні основи мистецтва бідермаєру та європейська музична культура першої половини XIX століття // *Lwowska-rzeszowskie zeszyty naukowe*. Lwow-Rzeszow: Львівський національний університет імені Івана Франка, Uniwersytet Rzeszowski, 2013. 1-й номер. С. 218-224.
35. Муравська О. Втілення житійних архетипів культури першої половини XX сторіччя в опері С. Прокоф'єва «Повість про справжню людину» // Роль сприйняття мистецтва у формуванні особистості та суспільного етосу = *Rola odbioru sztuki w formacji osoby a etos społeczny*. – Львів-Rzeszow: Львівський національний університет імені Івана Франка, Uniwersytet Rzeszowski, 2014. С. 163-172.
36. Муравська Ольга. Творчість Миколи Лисенка і жанрово-стильові канони бідермаєру // *Записки наукового товариства імені Шевченка: праці музикознавчої комісії*. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2014. Том CCLXVII. С. 149-155.
37. Muravskaja Olha. *Hagiograficzne aspekty "Opowiesci o prawdziwym czlowieku" Sergieja Prokofiewa // Miedzy wschodem a zachodem. Kultura muzyczna i jej tradycje*. Warszawa: Wydawnictwo uniwersytetu muzycznego Fryderyka Chopina, 2016. S. 77-87.

АНОТАЦІЯ

Муравська О. В. Вплив східнохристиянської культури на європейське музичне мистецтво XIX–XX століть. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено розкриттю культурно-історичної та релігійної специфіки європейського Сходу і Заходу в руслі становлення їх духовно-мистецьких ключових установок, орієнтованих на ідеї Преображення і Прогресу. Визначено сутність позначених регіональних християнських традицій, які, з одного боку, принципово різняться, тяжіючи, або до Прогресу і динамічного розуміння сутності історії та людського духовного шляху, або до Преображення і споглядальності, з іншого, – взаємно доповнюють один одного, будучи похідними від загального східнохристиянського «кореня» – «вселенського православ'я».

В дисертації узагальнено типологію візантійської культури, її богослужбово-співацької традиції як предмета наукового дослідження, історичну хронологію поширення візантійського художнього досвіду, а також його роль в формуванні патріархально-ортодоксального типу культури. З'ясовано, що східнохристиянська традиція найбільш повно сконцентрувалася в культурі Візантії, яка історично визначена у вигляді витoku і принципу, що формує культурне будівництво середньовічної Європи, а також джерела її оновлення в Новій і Новітній історії. Сформульовано концепцію «патріархально-ортодоксальної культури» (на базі феномена «Домобудівництва») як генези європейської культурно-історичної традиції. Доведено, що ця культура базується на ідеях соборності, добротолубія, синергії, націлених на духовне Преображення людського ества, здійснюваного в статиці соціальної стабільності, в строгій рівновазі горизонтально-лінійно організованої буттєвості і сталості духовної вертикалі ієрархії існуючого. Узагальнено духовно-музичні ознаки названого типу культури, що тяжіють до кантовості, модальності, монодії, а також до раннього культового багатоголосся як складових феномену «простого серйозного співу».

Ключові слова: східнохристиянська культура, «давньозахідне православ'я», культура Візантії, візантінізм, патріархально-ортодоксальна культура, «Домострой», «Господнє Домобудівництво», Преображення, Прогрес, «Літургійні рухи» Західної Європи, ампір, бідермаєр, монодія, модальність, кант.

АННОТАЦІЯ

Муравская О. В. Влияние восточнохристианской культуры на европейское музыкальное искусство XIX-XX столетий. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора искусствоведения по специальности 26.00.01 «Теория и история культуры». – Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, Министерство культуры Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена осмыслению культурно-исторической и религиозной специфики европейского Востока и Запада в русле становления их духовно-художественных ключевых установок, ориентированных на идеи Преображения и Прогресса. Определена сущность обозначенных региональных христианских традиций, которые, с одной стороны, принципиально отличаются, тяготея либо к Прогрессу и динамическому пониманию сущности истории и человеческого духовного пути, либо к Преображению и созерцательности, с другой – взаимно дополняют друг друга, будучи производными от общего восточнохристианского «корня» – «вселенского православия».

В диссертации обобщена типология византийской культуры, ее богослужебно-певческой традиции как предмета научного исследования, историческая хронология распространения византийского художественного

опыта, а также его роль в формировании патриархально-ортодоксального типа культуры. Установлено, что восточнохристианская традиция наиболее полно сконцентрирована в культуре Византии, которая исторически определена как исток и принцип, формирующий культурное строительство средневековой Европы, а также источник ее обновления в Новой и Новейшей истории. Сформулирована концепция «патриархально-ортодоксальной культуры» (на основе феномена «Домостроительства») как генезиса европейской культурно-исторической традиции. Установлено, что эта культура базируется на идеях соборности, добротолубия, синергии, нацеленных на духовное Преображение человеческого естества, осуществляемого в статике социальной стабильности, в строгом равновесии горизонтально-линейно организованной бытийности и устойчивости духовной вертикали сущего. Обобщены духовно-музыкальные признаки названного типа культуры, тяготеющие к кантовости, модальности, монодии, а также к формам раннего культового многоголосия как составляющих феномена «простого серьезного пения».

Ключевые слова: восточнохристианская культура, «древлезападное православие», культура Византии, византизм, патриархально-ортодоксальная культура, «Домострой», «Господнее Домостроительство», Преображение, Прогресс, «Литургические движения» Западной Европы, ампир, бидермайер, монодия, модальность, кант.

SUMMARY

Muravskaya O. V. The Influence of Eastern Christian Culture on the Musical Art of the 19th–20th Centuries. – The qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for a Doctor in Art Studies in specialty 26.00.01 – Theory and History of Culture. – The National Academy of Managerial Staff of Culture and Art, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to the cultural, historical and religious specificity of European East and West in establishing their spiritual and artistic core units focused on the idea of transformation and progress. The essence of designated regional Christian traditions, which, on the one hand, fundamentally different, tends, or to Progress and dynamic understanding of the essence of history and the human spiritual path, or to Transfiguration and contemplation, on the other hand, mutually complement each other, being derivatives of the general Eastern Christian «root» – «universal Orthodoxy».

The material of the study was not only the cultural, historical and spiritual heritage of Byzantium, and its relative religious and cultural tradition of early medieval Europe in relation to its various proportions, but also its musical specificity (generalizations from the history of the liturgical and singing tradition of Byzantium, Gaul, Ireland, Ancient Russia, Spain, etc.). The subject of direct analysis of steel works comparable to typological qualities of different art-historical and national «model» orthodox patriarchal culture in its focus on the idea

of spiritual «fellowship» and Transfiguration (G. Spontini, S. Degtyarev, J. Kozlovsky, M. Glinka, V. Rebikov, Charles Gounod, Jules Massenet, C. Saint-Saens, N. Lysenko, S. Prokofiev, O. Messiaen et al.).

The thesis summarizes the typology of Byzantine culture, its tradition of liturgical singers, as a subject of scientific research, historical chronology of the spread of Byzantine artistic experience and its role in shaping the orthodox patriarchal type of culture. It was found that the Eastern Christian tradition was most fully concentrated in the culture of Byzantium, which is historically defined as a leak and principle that forms the cultural construction of medieval Europe, as well as sources of renewal in the New and Newest history. Formulated the concept of «orthodox patriarchal culture» as the genesis of European cultural and historical traditions. It is proved that this culture is based on the idea of catholicity, Philokalia, synergies aimed at Transfiguration spiritual human being, implemented in static social stability, in strict equilibrium horizontal linear ness and sustainability organized spiritual hierarchy existing vertical. Overview of spiritual and musical attributes named type of culture that tend to chant, modalities monody and polyphony to early cult phenomenon as components of «simple singing seriously».

It is established that the forms of the named type of culture are connected not only with the national-confessional, but also with the state-social specificity of the range of its distribution (imperial and non-imperial, Christian-republican). In the countries of the orthodox orientation (Ukraine, Russia, etc.), the typological qualities of the patriarchal-orthodox culture functioned at the level of national-state cultural-ideas, whereas in the non-Orthodox European region (Germany, France, Spain, Italy, Ireland, etc.) they were realized within the limits of cultural ideas of the era, representing the memory of the spiritual genesis of the named national cultures, rising to the period of the «Undivided Church».

It was established that the diversity of national models of assimilation of Byzantine spiritual and state-historical experience reflected in the stylistic qualities of European culture not only in the Middle Ages, but also in subsequent eras. An overview of the history of medieval Byzantine revivals. Can reveal a significant role in them of the Eastern Christian component, presented either through early Christian European traditions and spiritual ascetic experience of Ireland, Gaul, Britain, or directly through Byzantium. The wills of the Byzantine cultural and historical tradition are also evident in the style of the art of rococo, which preserved, in chimerical-symbolist forms, memory not only of the high spiritual wills of French aristocracy and its salon culture (derived from Byzantine «theaters-salons»), but also about the rhetoric-figurative Byzantine tradition inherent to him, inherited by Gallicism.

The idea concerning the specificity of the imperial Christian culture, which was the genesis for Empire – the imperial style of the first half of the XIX century, was substantiated. Another hypostasis of the patriarchal-orthodox tradition reflected the style of Biedermeier, focused on the embodiment of the ideas of «life permeated with religiosity» (A. Cantor), «great in the small», harmony of the universe and man, and also the appeal to the corresponding type of the hero –

«small person», the type of which goes back to biblical and hagiographic sources. The role of Byzantine and Neo-Byzantine styles developed on the basis of the art of historicism and liturgical revival movements was found, covering practically all of Europe from the nineteenth and early twentieth centuries, including Ukraine, which represented the ideas of «Byzantine revival» in the activity of «school M. Boychuk» and his contemporary musicians. Spiritual and theological mission of music, fully realized in the cultural and historical practice of Byzantium, will retain its significance in the twentieth century, at the intersections of avant-garde and non-Westernism, as well as the postmodern period in its quest for spiritual and intonational means of fixing mysterial quality, «a new sacredness», «New simplicity», «Meditativity», «Poetics of silence».

Key words: east-christian culture, «ancient-western orthodoxy», Byzantine culture, Byzantinism, patriarchal-orthodox culture, «Domostroy», «Lord's House-building», Transfiguration, Progress, «Liturgical movements» of Western Europe, empire, biedermeier, monodia, modality, chant.